

Fascisme en Friedrich Nietzsche

In hoeverre kan de moraal- en politieke filosofie van Friedrich Nietzsche fascistisch worden genoemd?

Een onderzoek naar een eventueel verband tussen Friedrich Nietzsche en Adolf Hitler wat betreft fascisme

Bachelor scriptie

Wijsbegeerte

Janne Wijdeven

U1257861

ANR: 603498

03-07-2016

Eerste lezer: Bert van de Ven

Tweede lezer: Ruud Welten

Tilburg University

Voorwoord

Een scriptie schrijven over Friedrich Nietzsche, dat is een hele uitdaging. Zeker aangezien de filosoof in kwestie zelf geen voorstander was van feiten en het academische leven in het algemeen en meer waarde hechtte aan subjectiviteit, meningen en perspectieven. Ook zijn schrijfstijl, gevuld met metaforen en aforismen, maakte het vaak niet eenvoudig om zijn daadwerkelijke visie te achterhalen.

Als fervent Nietzsche-liefhebber had ik echter genoeg affiniteit met het onderwerp, en ben ik gemotiveerd en enthousiast aan de slag gegaan. Het leek mij zeer interessant om een van de vele vooroordelen die over Nietzsche bestaan onder de loep te nemen. In eerste instantie wilde ik schrijven over het vermeende verband tussen Nietzsche en antisemitisme, maar dit onderwerp bleek bij nader inzien dermate uitgekauwd en al zo vaak onderzocht dat het onderwerp te cliché was om een uitdaging voor mij te bieden. Vandaar dat ik gekozen heb voor een ander prikkelend onderwerp: Nietzsche en fascisme. Een duister verband waar al veel over is gespeculeerd, maar weinig over geschreven. Dankzij mijn voorliefde voor Nietzsche was het soms lastig om kritisch te blijven. Ik wilde een wat objectiever onderzoek, en niet louter een poging om Nietzsche's naam te zuiveren.

Ten eerste wil ik graag mijn scriptiebegeleider Bert van de Ven bedanken voor zijn behulpzame kritische blik en constructief commentaar. Daarnaast ben ik ook blij dat Ruud Welten geïnteresseerd en bereid was om als 'tweede lezer' mijn scriptie mede te beoordelen.

Ook wil ik graag Ramon Guerrero, mijn voormalig filosofieleraar, bedanken. Hij heeft mij destijds in contact gebracht met de werken van Friedrich Nietzsche, mijn liefde voor filosofie in het algemeen aangewakkerd en mij geïnspireerd tot het schrijven van deze scriptie. Met betrekking tot Nietzsche zou men hem mijn 'Schopenhaueriaanse leermeester' kunnen noemen.

Verder ben ik ook dankbaar voor mijn vrienden, familie en dispuutsgenoten, die dankzij koffiepauzes en stimulerende gesprekken mijn motivatie op peil hielden. Ik heb erg veel plezier gehad in het schrijven van mijn scriptie, en presenteer bij dezen met gepaste trots het resultaat.

Inhoud:

Titelblad	Pagina 1.
Voorwoord	Pagina 2.
Inhoud	Pagina 3.
Abstract	Pagina 4.
Inleiding	Pagina 5.
- Introductie onderwerp.....	Pagina 5.
- Verband tussen Nietzsche en Hitler?.....	Pagina 6.
- Fascisme.....	Pagina 7.
- Werkwijze.....	Pagina 7.
Hoofdstuk 1: Eigenschappen van fascisme	Pagina 11.
- Eigenschap 1: sociaal-darwinisme.....	Pagina 11.
- Eigenschap 2: machtsvertoon en totalitarisme.....	Pagina 12.
- Eigenschap 3: nationalisme.....	Pagina 12.
- Eigenschap 4: het gebruiken van geweld.	Pagina 13.
Hoofdstuk 2: Nietzsche: sociaal-darwinisme als eigenschap van fascisme	Pagina 14.
- Ethiek: sterk en zwak.....	Pagina 14.
- Gelijkheid en hiërarchisch leiderschap.....	Pagina 16.
Hoofdstuk 3: Nietzsche: machtsvertoon en totalitarisme als eigenschappen van fascisme	Pagina 18.
- Machtsvertoon.....	Pagina 18.
- Totalitarisme.....	Pagina 19.
- Dictators.....	Pagina 20.
- Politieke filosofie.....	Pagina 21.
Hoofdstuk 4: Nietzsche en nationalisme	Pagina 22.
- Nietzsche over Duitsland: nationalisme?.....	Pagina 22.
- Europees Nationalisme.....	Pagina 22.
Hoofdstuk 5: Nietzsche en het gebruiken van geweld	Pagina 25.
- Oorlog.....	Pagina 25.
- Geweld.....	Pagina 25.
Hoofdstuk 6: Nietzsche en fascisme: overeenkomsten en verschillen	Pagina 27.
- Eigenschap 1: sociaal-darwinisme.....	Pagina 27.
- Eigenschap 2: machtsvertoon en totalitarisme.....	Pagina 27.
- Eigenschap 3: nationalisme.....	Pagina 27.
- Eigenschap 4: het gebruiken van geweld.....	Pagina 28.
Hoofdstuk 7: Morele implicaties	Pagina 29.
Conclusie	Pagina 32.
Referenties	Pagina 34.

Abstract:

In hoeverre kan de moraal- en politieke filosofie van Friedrich Nietzsche fascistisch worden genoemd?

Nietzscheaanse concepten als de 'Übermensch' worden veelal geconnecteerd met het fascisme van Adolf Hitler. Maar is dit verband terecht? In tegenstelling tot Hitler bleek Nietzsche bijvoorbeeld geen (extreme) antisemiet. Toch lijkt Nietzsche's moraal- en politieke filosofie overeenkomsten te vertonen met de fascistische denkbeelden van fascistische leiders als Hitler. Aan de hand van vier (op de historicus Roger Griffin gebaseerde) eigenschappen van fascisme (sociaal-darwinisme, machtsvertoon/totalitarisme, nationalisme en het gebruiken van geweld) onderzoek ik of Nietzsche's filosofie inderdaad fascistische tendensen bevat. Bestaat er een significant verband tussen Nietzsche's ideologie en Hitler politieke strategie? En als dit inderdaad het geval blijkt te zijn, maakt dit Nietzsche's werk net zo moreel verwerpelijk als de wandaden van Adolf Hitler?

We zullen zien dat de vergelijking van Nietzsche's werk met het fascisme zowel verschillen als overeenkomsten bevat. Zijn denkbeelden lijken inderdaad fascistische tendensen te bevatten, maar ik zal aantonen dat deze fascistische tendensen op zich weinig moreel verwerpelijks impliceren. Zeker niet wanneer men Friedrich Nietzsche's eigen perspectief op deze ideeën toepast.

Inleiding

Introductie onderwerp

De filosoof Friedrich Nietzsche wordt vaak geconnecteerd met Adolf Hitler. Zo maakten beiden gebruik van het begrip de 'Übermensch'. Maar terwijl Nietzsche schreef over het mogelijke ontstaan van een hogere menssoort, zonder deze concreet de specifieke of uiterlijke, etnische kenmerken toe te schrijven, gaf Hitler wél een directe invulling aan dit begrip. Nietzsche, geïnspireerd door Darwin, geloofde alleen niet dat de mens het 'eindpunt' van de evolutie zou vertegenwoordigen. Hij geloofde in en streefde naar de ontwikkeling van een hogere, onafhankelijker menssoort: de *Übermensch*: *'En Zarathoestra sprak aldus tot het volk: 'Ik leer u de Bovenmens. De mens is iets dat overwonnen moet worden. Wat hebben jullie gedaan om hem te overwinnen? Alle wezens tot nu toe hebben iets geschapen dat boven henzelf uitging; en jullie willen de eb van deze grote vloed zijn en liever nog terugkeren tot het dier dan de mens overwinnen?'* (Nietzsche, 1883)¹.

Een *Übermensch* is een zelfstandig en relatief onafhankelijk iemand die zijn eigen moraliteit kan ontwikkelen. De *Übermensch* staat tegenover de zwakkere mens, ofwel het 'kuddedier' die zich voornamelijk laat leiden door anderen. Nietzsche gaf verder geen kenmerkende, inhoudelijke specificatie aan het begrip *Übermensch*². Hitler interpreteerde het Nietzscheaanse onderscheid tussen sterke en zwakkere menssoorten op een totaal verschillende manier: het Arische ras, inclusief blauwe ogen en blond haar, diende te heersen over de zogenaamde *Untermenschen*. Met *Untermenschen* bedoelde Hitler zowel lichamelijk 'zwakke' mensen, zoals gehandicapten, maar ook de Joden. Dat Hitler de Joden als kuddedieren zag, blijkt uit deze passage:

'Het schijnbaar zo grote saamhorigheidsgevoel berust op een zeer primitief kudde-instinct, zoals vele andere wezens op aarde ons ook laten zien. Opmerkelijk is hierbij het feit, dat dit kudde-instinct slechts zolang leidt tot wederzijdse ondersteuning, als er een gemeenschappelijk gevaar bestaat, dat dit nuttig of onvermijdelijk doet schijnen. Dezelfde troep wolven, die zojuist nog gemeenschappelijk zijn prooi overmeesterde, valt, wanneer de honger gestild is, weer in de afzonderlijke dieren uiteen. Datzelfde kan ook van paarden worden gezegd, die eendrachtig proberen, zich tegen de aanvallers te verdedigen om, nadat het gevaar geweken is, weer uiteen te stuiven. In dezelfde trant gaat het ook met de Jood' (Hitler, 1925)³.

¹ Nietzsche, F.W. (1883). *Aldus sprak Zarathustra* (W. Oranje, Vert.) Amsterdam: Boom. P. 13.

² Het weglaten van kenmerken, richtlijnen en stappenplannen voor de ontwikkeling tot *Übermensch* bij Nietzsche is cruciaal om een paradox te vermijden. Als Nietzsche duidelijke aanwijzingen had gegeven hoe men een *Übermensch* kan worden, zou men immers niet meer diens eigen plan trekken en diens eigen moraliteit ontwikkelen, maar simpelweg Nietzsche's theorie volgen en nog steeds een volgzaam kuddedier representeren.

³ Hitler, A. (1925). *Mein Kampf*, Geraadpleegd op 06-05-2016, van <https://goo.gl/QRtReh> P. 374.

In bovenstaand citaat ziet men hoe Hitler een duidelijke invulling geeft aan het Nietzscheaanse concept van het kuddedier. Hij vergelijkt Joden met een groep paarden: prooidieren die geen echte eenheid vormen⁴. We weten allen hoe Hitler's antisemitisme tot uiting kwam: tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn er miljoenen Joden vermoord.

Verband tussen Nietzsche en Hitler?

Hitler's nationaalsocialisme en antisemitisme worden over het algemeen verwerpelijk en onmenselijk genoemd. Voor Nietzsche liefhebbers was het vermeende verband tussen Hitler en Nietzsche dan ook een doorn in het oog. Het verband tussen Nietzsche en Hitler bleek echter minder sterk dan in eerste instantie werd gedacht.

Ten eerste kwam al snel naar boven dat een aantal van Nietzsche's werken onderhevig waren aan de kritische en pro-nationaalsocialistische hand van zijn zuster, Elisabeth Förster Nietzsche. Toen haar broer de krankzinnigheid nabij was nam zij het beheer van zijn werken over. Het schijnt dat zij enkele passages heeft aangepast om ze overeen te laten stemmen met de fascistische denkbeelden van het nationaalsocialisme⁵. Haar man was een antisemiet en Nazi, en Elisabeth zelf een sympathisant. Het feit dat Adolf Hitler zelf aanwezig was op haar begrafenis suggereert dat hij in ieder geval gehoord heeft van (en wellicht geïnspireerd raakte door) de boeken van Friedrich Nietzsche. Desalniettemin werden de meeste door zijn zuster geplaatste vervalsingen snel ontdekt en uit Nietzsche's oeuvres verwijderd.

Ten tweede bleek dat Nietzsche, in tegenstelling tot Hitler, helemaal niet zo antisemitisch was. Dit laat Rüdiger Safranski zien in zijn boek *'Nietzsche, een biografie van zijn denken'* (2013). Volgens Safranski hebben de Joden vanuit Nietzsche's perspectief een belangrijke rol gespeeld bij de initiatie van de zogenaamde 'slavenopstand van de moraal'⁶. Verder veroordeelde Nietzsche volgens Safranski juist de antisemieten: hij noemde ze *'lui die te zwak zijn om hun leven een zin te geven en die zich in panische angst bij de eerste de beste partijen aansluiten die hun tirannieke behoefte aan zin bevredigen'* (Safranski, 2013)⁷. In *'Voorbij goed en kwaad'* schreef Nietzsche zelfs dat het jodendom waarschijnlijk een van de sterkere rassen ter wereld is (Nietzsche, 1886)⁸. Want ondanks dat zij eeuwenlang zijn vernederd, bespot en beschuldigd, bestaat het geloof nog steeds. De Joden hebben zich niet weg laten vagen en hebben zich niet bekeerd, zelfs niet na duizenden jaren van bespotting. Nietzsche schreef weliswaar ook wel eens kritisch over de Joden, maar Nietzsche schreef over iedere religie kritisch, en over de Joden wellicht zelfs het minst kritisch van allemaal.

⁴ Opvallend is dat Nietzsche in zijn boek *'Genealogie der Moraal(1887)'* eenzelfde soort vergelijking maakt. Daar heeft Nietzsche het over de verhouding tussen een roofvogel en een kudde lammetjes, waarbij de zwakkere soort (de lammetjes) samenwerken om de roofvogel te overtuigen dat zijn daden moreel verwerpelijk zijn. Maar terwijl Hitler deze mens-roofdier analogie toespitste op het jodendom, gebruikte Nietzsche hem om de kuddemoraal van het christendom te bekritisieren.

⁵ Britannica encyclopedie, *Elisabeth Förster Nietzsche*, geraadpleegd op 30-06-2016 via <https://www.britannica.com/biography/Elisabeth-Forster-Nietzsche>

⁶ Zie hoofdstuk 2 van deze scriptie over de slavenopstand van de moraal.

⁷ Safranski, R. (2013). *Nietzsche: een biografie van zijn denken* (M. Wildschut, Vert.) Amsterdam: Olympus. P. 332

⁸ Nietzsche, F.W. (1886). *Voorbij goed en kwaad* (T. Graftdijk, P. Beers, Vert.) Amsterdam: De Arbeiderspers. P.23

Zowel Nietzsche als Hitler spraken weliswaar over de *Übermensch*, maar men nam aan dat Hitler Nietzsche wellicht verkeerd heeft begrepen of onjuist geïnterpreteerd. Desondanks lijken de werken van zowel Nietzsche als Hitler een gemeenschappelijk kenmerk te bezitten: ze lijken een aantal fascistische tendensen te bevatten. Hoewel Nietzsche dus geen echte antisemiet of nationaalsocialist was, spreekt hij regelmatig over geweld, een hiërarchische vorm van leiderschap en is er sprake van een soort 'Europees nationalisme'. Dit lijken aan de hand van de theorie over fascisme van historicus Roger Griffin allemaal tendensen van fascisme te zijn. Ook spreekt Nietzsche over het heersen van een sterke menssoort over de zwakkeren. In deze scriptie zal ik naar dit laatste element verwijzen als 'sociaal-darwinisme', wat verwijst naar een stroming uit de sociale wetenschappen waarbij het neo-darwiniaanse 'survival of the fittest'⁹ principe op de menselijke maatschappij wordt toegepast¹⁰. Een aantal van deze eigenschappen in Nietzsche's werk vertonen ook sterke overeenkomsten met het fascisme zoals wij die kennen uit de regeringsvorm van bijvoorbeeld Adolf Hitler. Hoewel de connectie tussen Hitler en Nietzsche wat betreft antisemitisme inmiddels door meerdere historici en kenners (zoals Safranski) is weerlegd, ga ik in deze scriptie onderzoeken in hoeverre Nietzsche's morele en politieke denkbeelden, net als het regime van Adolf Hitler, fascistisch kunnen worden genoemd.

Fascisme

Volgens de online variant van de meest prestigieuze en oudste Engelstalige encyclopedie, de 'Encyclopaedia Britannica', is er geen universeel geaccepteerde definitie van fascisme¹¹. De fascistische ideologieën en bewegingen die wij kennen vertonen onderling significante verschillen. Het woord stamt af van de Italiaanse 'Fasci di Combattimento' (Griffin, 1993)¹² beweging van Mussolini, opgericht in 1919. Mussolini's beleid werd gekenmerkt door geweld, propaganda, nationalisme en een ongelijke verdeling van de macht¹³. Regeringsvormen die in hoge mate overeenkomen met dit beleid, worden sedert dien fascistisch genoemd. Het nationaalsocialisme van Hitler is hier een voorbeeld van. Het nadeel van het gebrek aan een eenduidige definitie van het begrip 'fascisme' is het ontbreken van een duidelijk criterium. Vandaar dat ik in mijn scriptie niet zal onderzoeken of Nietzsche's werk op het gebied van moraliteit en politiek fascistisch is. Veeleer zal ik mij bezig houden met de vraag of er fascistische *tendensen* in zijn werk zijn te vinden. Daarom heb ik gekozen voor de onderzoeksvraag: '*In hoeverre kan de moraal- en politieke filosofie van Nietzsche fascistisch worden genoemd?*'.

Werkwijze

Aangezien prominente encyclopedieën, zoals de Britannica, zelf al aangeven dat het niet eenvoudig is om fascisme te definiëren, zal ik voor de beantwoording van bovenstaande onderzoeksvraag dus geen

⁹ Britannica encyclopedie, *Neo-Darwinism*, geraadpleegd op 19-05-2016 via <http://www.britannica.com/science/neo-Darwinism>

¹⁰ Zie hoofdstuk 2 voor meer uitleg over het social-darwinisme.

¹¹ Soucy, R. [Britannica encyclopedie] *Common characteristics of fascist movements*, geraadpleegd op 22-05-2016 via <http://www.britannica.com/topic/fascism/Common-characteristics-of-fascist-movements>

¹² Griffin, R.D. (1993), *The Nature of Fascism*, Londen: Routledge, P. 12.

¹³ Soucy, R. [Britannica encyclopedie], *Fascism*, geraadpleegd op 24-05-2016 via <http://www.britannica.com/topic/fascism>

gebruik maken van een wetenschappelijke definitie van het begrip fascisme. Omdat fascisme een fundamenteel omstreden concept is, zal ik gebruik maken van een omschrijving van fascisme van een gerenommeerde historicus: Roger Griffin. Griffin is een Britse Professor van Moderne Geschiedenis aan de Oxford Brookes University, en staat wereldwijd bekend als de grootste expert op het gebied van fascisme als sociaalhistorische stroming¹⁴. Volgens Griffin is het onmogelijk om een absolute definitie van het begrip fascisme te geven, omdat het een 'ideal type' is. Het is een ideologische stroming, en ideologieën kunnen onderling verschillen. Omdat er sprake is van een pluraliteit aan verschillende visies, is een eenduidige definitie van fascisme te kort door de bocht. Desalniettemin is het *'still capable of serving as a valuable heuristic and taxonomic device within the human sciences, if a broad consensus could be achieved about what the ideal type should be'* (Griffin, 1993)¹⁵. Griffin heeft hierbij verschillende bestaande theorieën over fascisme met elkaar vergeleken, en hieruit een gemeenschappelijke consensus afgeleid:

*'[Fascism is] a genuinely revolutionary, trans-class form of **anti-liberal**, and in the last analysis, anti-conservative **nationalism**. As such it is an ideology deeply bound up with modernization and modernity, one which has assumed a considerable variety of external forms to adapt itself to the particular historical and national context in which it appears, and has drawn a wide range of cultural and intellectual currents, both left and right, anti-modern and pro-modern, to articulate itself as a body of ideas, slogans, and doctrine. In the inter-war period it manifested itself primarily in the form of an **elite-led "armed party"** which attempted, mostly unsuccessfully, to generate a populist mass movement through a liturgical style of politics and a programme of radical policies which promised to **overcome a threat posed by international socialism**, to end the degeneration affecting the nation under liberalism, and to bring about a radical renewal of its social, political and cultural life as part of what was widely imagined to be the new era being inaugurated in Western civilization. The core mobilizing myth of fascism which conditions its ideology, propaganda, style of politics and actions is the vision of the nation's imminent rebirth from decadence'* (Griffin, 1993)¹⁶.

Aan de hand van Griffin's bovenstaande, overkoepelende samenvatting van fascisme kan men een aantal algemene kenmerken afleiden. Ten eerste is er bij fascisme vaak sprake van een soort revolutionair nationalisme. Daarnaast is er ook een gewapende, moderne vorm van elite. Ten slotte is fascisme antiliberaal en tegen socialisme. Tegen het liberalisme aangezien bij fascisme, in tegenstelling tot wat aanhangers van het liberalisme willen, wel degelijk sprake is van grote invloed van de machthebbende instantie. Het land wordt op een totalitaire manier bestuurd door een elite. Ook verzet fascisme zich tegen het socialisme, waar gelijkheid centraal staat. In een fascistische staat is er dan ook vaak sprake van een hiërarchische structuur. Bij zo'n structuur is het vaak ook gerechtvaardigd voor de sterkeren in de samenleving om te heersen over de zwakkeren, iets wat ik in mijn scriptie omschrijf met 'sociaal-darwinisme'.

¹⁴ Oxford Brookes University, *Roger Griffin*, geraadpleegd op 25-05-2016 via <http://history.brookes.ac.uk/people/Academic/prof.asp?ID=584>

¹⁵ Griffin, R.D. (1993), *The Nature of Fascism*, Londen: Routledge, P. 13.

¹⁶ Campi, A. (2003) *Roger Griffin, The palingenetic core of generic fascist ideology*, Hoofdstuk van *Che cos'è il fascismo? Interpretazioni e prospettive di ricerca*, Rome: Ideazione editrice, pp. 97-122.

De vier grote fascistische tendensen die uit de omschrijving van Griffin naar boven komen zijn: een vorm van sociaal-darwinisme, een machtige, totalitaire elite, een sterke vorm van nationalisme en het gebruiken (en soms verheerlijken) van geweld. Ik ga aan de hand van een kritische literatuurstudie onderzoeken of in Nietzsche's oeuvres ergens deze tendensen naar voren komen. Hierbij zal ik voornamelijk gebruik maken van Hitler's boek: '*Mein Kampf*' (1925), en Nietzsche's boek: '*Voorbij goed en kwaad*' (1886)¹⁷. Verder hanteer ik in mijn onderzoek de volgende werkwijze:

In het *eerste hoofdstuk* van mijn scriptie zal ik de hoofdkenmerken van fascisme, die ik heb afgeleid uit de theorie van Griffin, verder uitwerken en definiëren:

Eigenschap 1 is het zogenaamde sociaal-darwinisme, een menselijk variant van het '*survival of the fittest*' principe. Binnen het sociaal-darwinisme is het rechtvaardig dat de sterkeren over de zwakkeren heersen, en zich ten koste van deze zwakkeren mogen ontwikkelen. Er is sprake van een autoritaire en hiërarchische structuur.

Eigenschap 2 is het streven naar een totalitair regime en het vereren van machtsvertoon. Vaak is er één sterke leider die graag de volledige macht in handen wilt hebben, en deze macht ook veelvuldig wil vertonen en laten gelden.

Eigenschap 3 is nationalisme. Een fascistisch regime is vaak sterk nationalistisch. Het vereert de eigen staat en streeft naar een grotere natie: een fascistische staat heeft vaak de tendens en de ambities om ook over andere staten te heersen.

Eigenschap 4 is het gebruiken van geweld. Fascistische leiders achten het gebruiken van geweld vaak als een legitiem middel om hun doelen te verwezenlijken.

Nadat ik deze kenmerken van fascisme verder heb toegelicht, en heb uitgelegd hoe zij naar voren kwamen in het regime van Adolf Hitler, ga ik op zoek naar deze eigenschappen in Nietzsche's boeken. Ik zal, in aparte delen, deze vier kenmerken van fascisme vergelijken met Nietzsche's denkbeelden.

In het *tweede hoofdstuk* van mijn scriptie zal ik onderzoeken in hoeverre Nietzsche's heren- en slaven moraliteit kenmerken vertonen van het sociaal-darwinisme. Ook lijkt Nietzsche in zijn boeken vaak erg te spreken over sterke figuren als leiders, en claimt hij dat het rechtvaardig is om de zwakkeren in de samenleving te onderdrukken ten behoeve van de sterkeren. Doelt Nietzsche in zijn politieke werken op een hiërarchische vorm van leiderschap?

In het *derde hoofdstuk* onderzoek ik Nietzsche's ideeën over machtsvertoon en totalitarisme. Volgens Nietzsche bezit de mens een kenmerkende wil tot macht. In hoeverre mag een leider volgens Nietzsche de macht hebben? Wat is zijn visie op totalitarisme? Hierbij wil ik ook een uitstapje maken naar Nietzsche's politieke filosofie: hoe ziet een ideaal politiek regime er volgens hem uit?

¹⁷ Hitler, A. (1925). *Mein Kampf*, Geraadpleegd op 06-05-2016, van <https://goo.gl/QRTEh>
Nietzsche, F.W. (1886). *Voorbij goed en kwaad* (T. Graftdijk, P. Beers, Vert.) Amsterdam: De Arbeiderspers.

In het *vierde hoofdstuk* kijk ik in hoeverre Nietzsche een nationalist kan worden genoemd. Nationalisme is een belangrijke eigenschap van fascisme, maar het zal blijken dat Nietzsche geen extreme nationalist was. Althans, geen nationalist in traditionele zin. Nietzsche sprak weliswaar veel over Duitsland, maar hij was hier niet altijd even consequent in. Soms verwees hij op een positieve manier naar zijn moederland, maar vaak sprak hij ook kritisch over Duitsland. Wel sprak Nietzsche regelmatig over een groot, sterk en verenigd Europa. In dit hoofdstuk onderzoek ik daarom ook wat nationalisme precies inhoudt. Is dit per se het verheerlijken van de eigen natiestaat? In dat geval lijkt Nietzsche, gezien zijn kritische passages, geen nationalist. Maar kan er eventueel ook sprake zijn van een soort Europees nationalisme? Van het streven naar Europa als een sterke, verenigde, soort *-natie*? Telt dit 'Europees nationalisme' ook als een fascistische tendens?

In het *vijfde* hoofdstuk bespreek ik Nietzsche's visie op het gebruiken van geweld. Is het volgens Nietzsche legitiem om geweld te gebruiken? Is er sprake van verheerlijking van geweld? Mogen sterkere menssoorten volgens Nietzsche geweld gebruiken tegen de zwakkeren?

In het *zesde hoofdstuk* bespreek ik kort de overeenkomsten en verschillen tussen Nietzsche en het fascisme zoals ik dat hierboven heb geïnterpreteerd uit de theorie van Griffin. We zullen zien dat er zowel overeenkomsten als verschillen te vinden zijn.

In het *zevende hoofdstuk* van mijn scriptie bespreek ik vervolgens de gevolgen en implicaties van de overeenkomsten tussen Nietzsche en Hitler, wat betreft fascisme. Maken deze overeenkomsten Nietzsche's denkbeelden moreel verwerpelijk? Hoe zou Nietzsche hier zelf tegenaan kijken?

In het laatste hoofdstuk, de *conclusie*, vat ik mijn bevindingen kort samen en bespreek ik in hoeverre Nietzsche fascistisch kan worden genoemd. Het zal in hoofdstuk 6 blijken dat Nietzsche's denkbeelden inderdaad veel overeenkomsten vertonen met het fascisme van bijvoorbeeld Adolf Hitler. Dit wil niet zeggen dat Nietzsche alle wandaden van Hitler goed zou keuren. Bovendien wil ik er nogmaals op wijzen dat ik in mijn scriptie voor een specifieke benadering van het begrip fascisme heb gekozen, namelijk een aantal afgeleide eigenschappen van fascisme aan de hand van historicus Roger Griffin. Zoals hierboven beschreven zijn er talloze verschillende theorieën over het begrip en zij verschillen onderling mateloos van elkaar. Gezien het gebrek aan een eenduidige, universele definitie heb ik gekozen voor een bepaalde interpretatie van fascisme van een vooraanstaande historicus (Griffin). Deze werkwijze maakt mijn scriptie gedeeltelijk analytisch of hermeneutisch: er is sprake van een conceptuele analyse van fascisme.

Hoofdstuk 1: Eigenschappen van fascisme

Eigenschap 1: Sociaal-darwinisme

De eerste eigenschap van fascisme is sociaal-darwinisme. Darwin was van mening dat planten en dieren zich onder andere door natuurlijke selectie evolutionair ontwikkelen. Sociaal-darwinisten menen dat mensen (zowel rassen als individuen) ook onderhevig zijn aan zulke selectieprocessen. Volgens hen heeft de mens als soort er baat bij om de zwakkeren in onze samenleving aan hun lot over te laten. Op deze manier verdwijnen zij vanzelf uit onze maatschappij. Dankzij hun zwakte verdienen zij het niet om te overleven, alleen de sterkeren moeten overblijven. Op deze manier zou de menselijke bevolking zichzelf veredelen en verbeteren (Hermans, 2003)¹⁸.

Het sociaal-darwinisme wordt, al dan niet altijd in dezelfde verwoordingen, veelal gekoppeld aan fascisme. Implicaties van deze theorie zijn dat het rechtvaardig is om de zwakkeren in de samenleving te elimineren ten behoeve van de sterkeren (dit is wat Hitler probeerde met de Joden). Ook impliceert het sociaal-darwinisme dat er (volgens aanhangers ervan ook terecht) sprake is van een hiërarchische structuur tussen verschillende individuen of groepen mensen. Er is geen sprake van gelijkheid in een fascistische ideologie: er ontstaan verschillende soorten klassen waarbij sommigen onderdrukt worden ten behoeve van anderen. Een van de kenmerken van fascisme is dus ook een sterke afkeer tegen sociale gelijkheid, en een gebrek aan democratie. Er is vaak sprake van een autoritair figuur die streeft naar een totalitaire staat. Ook in het fascistische regime van Mussolini werden specifieke bevolkingsgroepen domweg afgeslacht 'ten behoeve van' de maatschappij. Net als Hitler vervolgde hij de Joden. Beide fascistische leiders probeerden via (gewelddadige) expansie 'Lebensraum' te creëren voor hun eigen volk, ten koste van de minderheden.

'De strijd om het dagelijks brood vernietigt alles wat zwak en ziekelijk en minder vastberaden is, terwijl de strijd van de mannetjes om het wijfje alleen aan het allergezondste exemplaar het recht op voortplanting, of althans op voortplantingsmogelijkheden, geeft' (Hitler, 1925)¹⁹.

Zoals aan bovenstaand citaat van Hitler is te zien gebruiken fascistische leiders veelal een vorm van sociaal-darwinisme om de eliminatie van de door hen ongewenste groeperingen uit de maatschappij te rechtvaardigen. Hitler zag het als zijn persoonlijke doel om de *Übermensch* te verwezenlijken. Een belangrijke stap daartoe was het verwijderen van wie hij de zwakkeren in de samenleving noemde. Ook Nietzsche sprak, zoals we zullen zien, vaak over zwakkere mensen. Hij doelde hierbij voornamelijk op mentaal zwakke, makkelijk beïnvloedbare mensen. Hitler had het echter niet alleen over mentaal zwakke mensen: hij vervolgde ook (lichamelijk) gehandicapten in de naam van een hogere en betere menssoort.

¹⁸ Hermans, C.A.M. (2003). *De dwaaltocht van het sociaal-darwinisme*, Amsterdam: Nieuwezijds. P. 27

¹⁹ Hitler, A. (1925). *Mein Kampf*, Geraadpleegd op 06-05-2016, van <https://goo.gl/QRTEh> P. 353

Eigenschap 2: Machtsvertoon en totalitarisme

Machtsvertoon komt bij het fascisme vaak tot uiting via het heersen van (vaak) één individu, een dictator. Voorbeelden van zulke dictators zijn Hitler en Mussolini. Deze heersers staan aan de top van de sociale piramide, claimen alle macht en laten die macht ook graag zien. Hierbij maken zij gebruik van grote legers. Vaak worden er restricties opgelegd aan bronnen van kritiek en is er sprake van propaganda en censuur.

Een fascistisch regime is daarnaast vaak totalitair: een individu of een groep streeft ernaar om alle macht in handen te hebben, waarbij er geen ruimte is voor democratie of invloed van anderen. Deze eigenschap sluit deels aan bij de eerste eigenschap van fascisme: het sociaal-darwinisme en diens sociale ongelijkheid. Er is namelijk bij een fascistisch regime vaak sprake van een hiërarchische structuur waarbij de top van de 'piramide' heerst over de lagen daaronder.

Eigenschap 3: Nationalisme

Zoals ik in de inleiding al indiceerde, gaat fascisme vaak gepaard met een (extreme) vorm van nationalisme. Een fascistische leider wint aan macht door het 'eigen volk' als uitgangspunt te stellen. Nationalisten hangen een ideologie aan die stelt dat ieder individu zich door zijn natie moet laten leiden. Een natie bestaat uit een grote groep mensen die zichzelf als één geheel beschouwen²⁰. Dit kunnen zij om twee redenen doen: ten eerste omdat zij samen in een bepaald land wonen. Ten tweede omdat zij een specifieke cultuur met elkaar delen. Het kan zijn dat een natie niet per se overeenkomt met de geografische invulling van de staat waarin zij zich bevindt. Soms zijn zulke naties wel hard op zoek naar een eigen staat. Gewelddadige veroveringen van land 'in naam van de natie' waren dan vaak het gevolg.

'Ein Volk: dit grote ideaal is: een Germaanse Duitse Staat' (Hitler, 1925)²¹.

Fascisme berust dus vaak op een soort nationalisme. Aan bovenstaand citaat is ook te zien wat Hitler's doel was: een grote, Germaanse Duitse staat. Grootschalige veroveringen van grondgebied was hierbij noodzakelijk voor het creëren van een grote hegemonie.

Zoals hierboven beschreven is er bij nationalisme vaak sprake van een bepaalde groep mensen met dezelfde (culturele) kenmerken, en deze hoeven niet de geografische indeling van staten te representeren. Een gevolg hiervan is dat er een aparte natie binnen een staat kan ontstaan. Op basis van culturele kenmerken kan men dan besluiten wie wel of wie niet bij die natie behoort. De insluiting van mensen in een bepaalde groep brengt ook altijd uitsluiting met zich mee: er vallen altijd mensen buiten de boot, mensen die er niet bij horen. In het geval van Hitler waren dit onder meer de gehandicapten en Joden. Zij waren anders dan de rest, en daarin zag hij een rechtvaardiging om deze mensen uit zijn natie te weren.

²⁰ Literatuurgeschiedenis, *Definitie nationalisme*, geraadpleegd 04-06-2016 via <http://www.literatuurgeschiedenis.nl/lg/19de/thema/lg19055.html>

²¹ Hitler, A. (1925). *Mein Kampf*, geraadpleegd op 06-06-2016, van <https://goo.gl/QRtreh>, p. 412.

Eigenschap 4: Geweld

'Ik streed, van dag tot dag, ook over hun eigen stellingen beter ingelicht dan mijn tegenstanders zelf, tot op zekeren dag dat middel te baat genomen werd, dat inderdaad het gemakkelijkst in staat is, om het verstand te verslaan: de terreur, het geweld'(Hitler, 1925)²².

'Het doel van een politieke beweging zal nooit worden bereikt door voorlichting en al evenmin door de heersende machten te beïnvloeden, maar uitsluitend en alleen door de verovering van de politieke macht' (Hitler, 1925)²³.

Fascistische regimes lijken vaak gepaard te gaan met geweld. Fascistische leiders hebben vaak enorme legers. Oorlog voeren, mensen afslachten en landen gewelddadig veroveren zijn geaccepteerde middelen om hun doelen te bereiken. Een mensenleven telt vaak niet. Macht dient veroverd te worden, en de kosten en mensenlevens die die macht met zich meebrengt nemen fascistische leiders vaak voor lief.

Aan bovenstaande citaten is duidelijk te zien dat ook Hitler gewelddadige veroveringen prefereerde boven diplomatieke oplossingen. Hitler's regime werd gekenmerkt door veel geweld, in de vorm van een middel-doel relatie. Geweld lijkt soms zelfs verheerlijkt te worden. Fascistische leiders als Hitler en Mussolini deinsden daarnaast niet terug voor oorlog. Oorlog was voor hen louter een middel tot verbetering van hun natie.

²² Hitler, A. (1925). *Mein Kampf*, Geraadpleegd op 16-05-2016, van <https://goo.gl/QRtReh> P. 45.

²³ Hitler, A. (1925). *Mein Kampf*, Geraadpleegd op 16-05-2016, van <https://goo.gl/QRtReh> P. 430.

Hoofdstuk 2: Nietzsche en het sociaal-darwinisme

Nu ik de eigenschappen van fascisme heb uitgewerkt aan de hand van vier karakteristieke eigenschappen, afgeleid uit Griffin's theorie, is het tijd om Nietzsche's denkbeelden te vergelijken met deze ideologie. Ik begin met het eerste kenmerk: het sociaal-darwinisme. In dit hoofdstuk onderzoek ik in hoeverre er bij Nietzsche sprake is van een vorm van sociaal-darwinisme. Ik bespreek hoe Nietzsche dacht over de zwakkeren in de samenleving en wat zijn visie op een hiërarchische structuur inhield.

Ethiek: Sterk en zwak

Om Nietzsche's onderscheid tussen sterke en zwakke mensen inzichtelijk te maken, is het belangrijk om eerst zijn visie op moraliteit uit te werken. Wat moraliteit betreft was Nietzsche een perspectivist. In tegenstelling tot de gangbare ethische theorieën, bijvoorbeeld die van Immanuel Kant, poogde Nietzsche geen universeel moreel stelsel van regels te funderen. Hij zette zich af tegen de meest bekende ethische stromingen. Ten eerste omdat deze vaak pretenderen een objectieve, vaste theorie te zijn, ten tweede omdat zij daarnaast ook pogen om universeel geldig te zijn. We zullen zien dat Nietzsche beide beginselen verwerpt.

Binnen de filosofie zijn er in het algemeen twee grote ethische stromingen: de plichtethiek en de gevolgenethiek. Terwijl de plichtethiek een actie beoordeeld op basis van de intentie van het subject kijkt de gevolgenethiek naar de gevolgen van de actie zelf (Nietzsche, 1886)²⁴.

Een voorbeeld van de plichtethiek is Immanuel Kant's categorisch imperatief²⁵. Deze bestaat uit twee regels, of plichten, die nimmer overtreden dienen te worden. De eerste versie van het categorisch imperatief stelt dat men alleen mag handelen volgens die maxims waarvan je tegelijkertijd zou kunnen willen dat deze een algemene wet zouden zijn. De tweede versie behelst dat men mensen nooit louter als middel, maar altijd ook als doel moet behandelen. Men mag dus niet liegen, want het is niet wenselijk om in een wereld te leven waarin iedereen altijd zou liegen. Men kijkt naar de intentie van de handeling, niet naar de gevolgen. Leugens voor bestwil zijn volgens deze theorie niet moreel acceptabel.

De andere grote ethische stroming is de gevolgethiek. Een voorbeeld hiervan is het Utilisme van (onder andere) John Stuart Mill²⁶. Het Utilisme zet zich af tegen de op intentie gebaseerde ethiek van bijvoorbeeld Kant. Het Utilisme stelt dat juist de gevolgen van een actie het morele karakter ervan definiëren. De meetlat die Mill hierbij hanteert bestaat uit twee pijlers: geluk en pijn. De juiste handeling is de handeling die het grootste goed, geluk, oplevert voor het grootste aantal mensen. Dit is het morele principe van het Utilisme, de bekendste vorm van de gevolgenethiek.

In veel opzichten lijken de hierboven genoemde ethische stromingen elkaars tegenpool. De één focust louter op intenties, de ander louter op gevolgen. Toch is er bij beide stromingen sprake van universele, ethische regels. Friedrich Nietzsche zette zich compleet af tegen beide ethische theorieën. Volgens hem is er geen sprake van een universeel goed, of een universeel kwaad. Wat goed of slecht is hangt volledig

²⁴ Nietzsche, F.W. (1886). *Voorbij goed en kwaad* (T. Graftdijk, P. Beers, Vert.) Amsterdam: De Arbeiderspers, P. 31.

²⁵ Driver, J. (2007). *Ethics: The Fundamentals*. Oxford: Blackwell Publishing, P. 83

²⁶ Driver, J. (2007). *Ethics: The Fundamentals*. Oxford: Blackwell Publishing, PP. 47-48.

af van in welke positie jij als individu verkeert. Er zijn geen regels voor ethiek die voor ieder individu gelden. Wat goed is voor de één, hoeft niet goed te zijn voor de ander. Het enige criterium dat Nietzsche hierbij gebruikt, is het individuele criterium van het vitale, het leven. Voor een individu is iets goed wanneer het een positieve uitwerking heeft op het leven (Nietzsche, 1886)²⁷.

In een voetnoot bij de inleiding besprak ik al kort Nietzsche's kritiek op het christendom, met behulp van de metafoor van de roofvogel en het lammetje. In '*Genealogie van de Moraal*' laat hij de verhouding zien tussen een prooi en een roofdier (Nietzsche, 1887)²⁸. In de ogen van het lammetje, dat dreigt opgegeten te worden, zijn de acties van de roofvogel moreel verwerpelijk. In de ogen van de roofvogel is zijn daad helemaal niet moreel verwerpelijk. Het is eerder goed (vanuit het vitale gezien): want het eten van het lammetje helpt hem om te overleven. Hiermee wil Nietzsche laten zien dat ethiek een kwestie van perspectief is en niet van universele regels die zowel voor het roof- als prooidier geldig zouden (moeten) zijn. Het klagen van het lammetje is een metafoor voor de houding van het christendom (Nietzsche, 1887)²⁹. Het lammetje heeft er baat bij dat de roofvogel hem niet opeet, dus heeft hij zijn moraal (de moraal van de zwakkelingen), opgelegd aan de roofvogel. Hij laat de roofvogel geloven dat hij verkeerd bezig is. Zo ging het volgens Nietzsche ook met het christendom. Christelijke morele waarden zoals medelijden zijn helemaal niet in zichzelf goed of wenselijk. Medelijden vergroot volgens Nietzsche alleen maar de hoeveelheid lijden in de wereld. Het voegt niets toe aan je leven, en is een teken van zwakte. Juist de zwakkeren hebben namelijk baat bij medelijden, uit eigenbelang (Nietzsche, 1895)³⁰. Als het lammetje er voor kan zorgen dat de roofvogel medelijden krijgt zal de roofvogel hem niet opeten. De roof-prooidier relatie komt hiermee te vervallen. Dankzij deze ethische normen raken volgens Nietzsche natuurlijke, intersubjectieve relaties uit balans. Dankzij de regie van de christelijke moraal over de mensheid hebben verkeerde morele regels ons eeuwenlang gestuurd (Nietzsche, 1887)³¹. Ook het christelijke naastenliefde is niets goeds in zichzelf, maar iets wat de zwakkeren nodig hebben om de sterkeren te overtuigen om rekening met ze te houden. De christelijke moraal is de moraliteit van de zwakken. In dit licht moet ook Nietzsche's bekende uitspraak: 'God is dood' (Nietzsche, 1882)³² worden gezien. Hier heeft Nietzsche het niet over een of andere goddelijk figuur op een wolk die op een gegeven moment gestorven is, maar over het wegvallen van de basis van de christelijke moraal. Het geloof in God nam in Nietzsche's tijd flink af. Hiermee verdween ook de (Bijbelse) basis voor de christelijke moraliteit. Nietzsche pleitte voor een omkering der waarden waar niet de slavenmoraal van de christenen heerst, maar waar de herenmoraal in de gestalte van de *Übermensch* de boventoon voert.

²⁷ Nietzsche, F.W. (1886). *Vorbij goed en kwaad* (T. Graftdijk, P. Beers, Vert.) Amsterdam: De Arbeiderspers, P. 136.

²⁸ Nietzsche, F.W. (1887). *Genealogie der moraal* (T. Graftdijk, Vert.) Amsterdam: De Arbeiderspers, P. 40.

²⁹ Nietzsche, F.W. (1887). *Genealogie der moraal* (T. Graftdijk, Vert.) Amsterdam: De Arbeiderspers, P. 40.

³⁰ Nietzsche, F.W. (1895). *The Antichrist* (H.L. Mencken, Vert.), geraadpleegd op 23-05-2016 via <http://www.nationalvanguard.org/books/antichrist-friedrich-nietzsche-translated-h-l-mencken.pdf>. P. 4.

³¹ Nietzsche, F.W. (1886). *Vorbij goed en kwaad* (T. Graftdijk, P. Beers, Vert.) Amsterdam: De Arbeiderspers, P. 55

³² Nietzsche, F.W. (1882). *De Vrolijke Wetenschap* (E.P. Hawinkels, H. Driessen, Vert.) Amsterdam: De Arbeiderspers, P. 130.

Deze passage over Nietzsche's moraliteit is erg belangrijk, omdat hier zijn onderscheid tussen sterk en zwak goed aan het licht komt. De sterke menssoort moet zich los kunnen maken van de zogenaamde kudde- of slavenmoraliteit. Hij moet zijn eigen moraliteit ontwikkelen, gevormd naar zijn eigen perspectief. Een soort natuurlijke moraal, niet beïnvloed door anderen, is wat Nietzsche wenst. Op deze manier kan de natuurlijke relatie tussen mensen weer in ere hersteld worden. Pas dan worden mensen niet langer in hun vrijheid beknot doordat zij zich laten leiden door de verkeerde morele waarden.

Deze visie op moraliteit heeft belangrijke implicaties. Als de natuurlijke, intersubjectieve balans weer tot stand wordt gebracht is het dus niet meer moreel verwerpelijk voor een roofvogel om een lammetje op te eten. Het is dan min of meer toegestaan voor sterkere mensen om over de zwakkere te heersen. En dit kan een vorm van strijd met zich meebrengen. Er lijkt dus wel degelijk sprake te zijn van een soort 'survival of the fittest' principe, en van sociaal-darwinisme zoals ik heb gedefinieerd in het eerste hoofdstuk van deze scriptie. Het is moreel toegestaan voor een individu om te heersen over andere individuen, zoals het voor een roofvogel is toegestaan om een lammetje op te eten. Op deze manier zullen de zwakkeren in de samenleving langzaam uitsterven. De individuen die zich het makkelijkst aanpassen aan de omgeving, zullen overleven. Zij leren steeds meer en worden steeds sterker. Deze gedachte komt tot uiting in één van Nietzsche's bekendste citaten: '*wat ons niet doodt, maakt ons sterker*' (Nietzsche, 1886)³³. Dankzij deze vorm van natuurlijke selectie blijven er alleen sterkere mensen over, en dit bevordert de ontwikkeling van de samenleving en de evolutie van de *Übermensch*.

Er lijken inderdaad sociaal-darwinistische tendensen te vinden in Nietzsche's werk. Nietzsche schrijft ook openlijk over Darwin. Hij houdt aan twee Darwiniaanse grondgedachten vast: ten eerste aan de ontwikkelingsleer in de specifieke gedaante van de afstammingsleer, ten tweede aan de gedachte van de strijd om het bestaan als de drijfveer voor evolutionaire ontwikkeling. Safranski merkt echter op dat, in tegenstelling tot Darwin, Nietzsche de strijd om het bestaan niet als een overlevingsstrijd maar als een overheersingsstrijd interpreteert (Safranski, 2013)³⁴. In principe vertoont Nietzsche's filosofie veel overeenkomsten met de leer van Darwin. Nietzsche vindt het alleen jammer dat Darwin het principe van evolutie niet verder heeft doorgetrokken en heeft toegepast op de mens zelf (Nietzsche, 1886)³⁵. Omdat Nietzsche de Darwinistische theorie op mensen en de menselijke samenleving toepast, kan men hem dus in bepaalde mate een sociaal-darwinist noemen.

Gelijkheid en hiërarchisch leiderschap.

Binnen Nietzsche's filosofie is er sprake van verschillende klassen mensen. Dit impliceert een hiërarchische structuur, wat een kenmerk van fascisme is. Maar wat er, volgens Nietzsche, precies mis met sociale gelijkheid? Waarom is een hiërarchie belangrijk?

Nietzsche spreekt zich in zijn werk herhaaldelijk uit tegen het egalitarisme (Loobuyck 2015)³⁶, ofwel de stroming waarbij gelijkheid tussen mensen centraal staat. Volgens Nietzsche is de mens fundamenteel

³³ Nietzsche, F.W. (1886). *Afgodenschemering* (H. Driessen, Vert.) Amsterdam: De Arbeiderspers, p. 10.

³⁴ Safranski, R. (2013). *Nietzsche: een biografie van zijn denken* (M. Wildschut, Vert.) Amsterdam: Olympus, P. 260.

³⁵ Nietzsche, F.W. (1886). *Afgodenschemering* (H. Driessen, Vert.) Amsterdam: De Arbeiderspers, P. 72.

³⁶ Loobuyck, P. (2015). *Definitie Egalitarisme: In memoriam Ronald Dworkin*, geraadpleegd op 05-06-2016 via <http://www.encyclo.nl/begrip/EGALITAIR>

niet gelijk, en is streven naar gelijkheid typisch iets voor de zwakkeren. Gelijkheid resulteert in kuddegedrag. Zoals ik hierboven al duidelijk maakte, is kuddegedrag iets wat Nietzsche verafschuwde. Streven naar gelijkheid is typisch voor de onderste laag van de samenleving, voor de lammeren: zij hebben er baat bij om, ten opzichte van de bovenlaag, naar een gelijk niveau 'getild' te worden. Een gelijkheidsnorm is echter louter nadelig voor de bovenlaag: om de onderlaag tegemoet te komen moeten zij *naar beneden*. Middelmatigheid is volgens Nietzsche het resultaat. Daarnaast beperkt deze gelijkheid ook de vrijheid van de sterkeren individuen: zij zijn immers niet meer *vrij* om boven de rest uit te stijgen, om *niet gelijk te hoeven zijn*, maar zij zijn gebonden aan de nieuwe gelijkheidsnorm. Dit is ook waarom Nietzsche zich afzette tegen het socialisme. Zo schrijft hij kritisch over socialisten in '*Menselijk, al te menselijk*': "*Werd het duurzame vaderland van dat goede leventje, de volmaakte staat, werkelijk bereikt, dan zou de bodem waaruit het grote intellect of in het algemeen het machtige individu opgroeit, voorgoed onvruchtbaar worden gemaakt: ik bedoel de sterke energie*" (Nietzsche, 1886)³⁷.

Het lijkt alsof een hiërarchische structuur noodzakelijk is voor de verwezenlijking van de vrijheid, althans voor de bovenste, niet-onderdrukte laag van de piramide.

Samengevat:

Al met al lijkt Nietzsche's filosofie inderdaad een aantal sociaal-darwinistische elementen te bevatten: De sterkeren in de samenleving dienen zich te ontwikkelen (ten behoeve van de ontwikkeling van de *Übermensch*), eventueel ten koste van de zwakkeren. Er is sprake van een hiërarchische structuur tussen verschillende groepen mensen. Deze ongelijkheid is fundamenteel aan de menselijke natuur. Daarnaast hebben individuen die zich het makkelijkst aanpassen aan de omgeving een grotere overlevingskans. Wat het sociaal-darwinisme betreft lijkt Nietzsche's werk dus inderdaad fascistische tendensen te bevatten.

³⁷ Nietzsche, F.W. (1886). *Menselijk, al te menselijk* (T. Graftdijk, H. Driessen, Vert.) Amsterdam: De Arbeiderspers, P. 154.

Hoofdstuk 3: machtsvertoon en totalitarisme

In dit hoofdstuk van mijn scriptie bespreek ik Nietzsche's visie op machtsvertoon en totalitarisme, allebei kenmerken van fascistische regimes. In hoeverre mag een leider volgens Nietzsche de macht hebben? Wat is zijn visie op totalitarisme? Hierbij maak ik ook een uitstapje naar Nietzsche's politieke filosofie: hoe ziet een ideaal politiek regime er volgens hem uit?

Machtsvertoon

Zoals ik in het eerste hoofdstuk van deze scriptie al heb besproken is er bij een fascistisch regime vaak sprake van een heerschappij van één individu, een dictator. Deze heersers hebben alle macht en willen deze ook veelvuldig vertonen (bijvoorbeeld voor intimidatiedoeleinden). Dit kunnen zij onder andere doen door het veelvuldig laten patrouilleren van extreem grote legers of via propaganda en censuur. Hoe dacht Nietzsche zelf over macht?

Macht speelt een relatief centrale rol binnen Nietzsche's filosofie. *'De wil tot macht'* is dan ook een van zijn bekendere concepten: *"Wat is goed? Alles wat het gevoel van macht, de wil tot de macht en de macht zelf doet groeien. Wat is slecht? Alles wat voortkomt uit zwakte en ziekte. Wat is geluk? Het gevoel dat de macht groeit, dat weerstand overwonnen wordt"* (Nietzsche, 1895)³⁸.

Volgens Nietzsche bezit al het levende een wil tot macht, en het groeien van deze macht brengt deze schepsels geluk. Deze wil tot macht gaat in eerste instantie niet specifiek over het vergroten van de macht van een specifiek individu over anderen. Volgens Nietzsche-kenner Paul van Tongeren duidt het concept eerder op een innerlijke strijd, een conflict. Het gaat niet zozeer over menselijke heerszucht. Wanneer Nietzsche claimt dat de werkelijkheid de wil tot macht is, bedoelt hij volgens Van Tongeren dat de werkelijkheid een continu conflict van interpretaties is (V. Tongeren, 2000)³⁹. Iedere opvatting over de werkelijkheid is een interpretatie en elke interpretatie is wil tot macht. Met een interpretatie van een object schep je als het ware je eigen betekenis. Zo geef je zelf vorm aan het object. Nietzsche is een perspectivist: volgens hem bestaan er geen feiten, louter interpretaties (Nietzsche, 1883)⁴⁰. Alles is een kwestie van perspectief. Vanaf je geboorte wordt je door veel verschillende factoren geïndoctrineerd: denk hierbij aan indoctrinatie door familie, scholing of kerkelijke instanties. Deze factoren laten je onderwerpen aan regels en wetten. De wil tot macht lijkt te duiden op de strijd die je moet voeren om je los te maken van deze indoctrinaties, om iets zelf te interpreteren en iets te bezien vanuit je eigen perspectief. Pas wanneer je in staat bent om zelf richting te geven aan je wil, kun je jezelf ontwikkelen tot *Übermensch*.

³⁸ Nietzsche, F.W. (1895). *The Antichrist* (H.L. Mencken, Vert.), geraadpleegd op 23-05-2016 via <http://www.nationalvanguard.org/books/antichrist-friedrich-nietzsche-translated-h-l-mencken.pdf>, P.2.

³⁹ Van Tongeren, P. (2000). *Paul Van Tongeren over de betekenis van de 'filosoof met de hamer'*, geraadpleegd op 30-05-2016 via <http://wapenveldonline.nl/artikel/302/paul-van-tongeren-over-de-betekenis-van-de-filosoof-met-de-hamer/>

⁴⁰ Nietzsche, F.W. (1883). *Nagelaten fragmenten deel 5* (M. van Nieuwstadt, M. Wildschut, Vert.), Amsterdam: SUN, KSA 12: 7[60]

Het bekende Nietzscheaanse concept: *'de wil tot macht'* lijkt dus veeleer een soort innerlijke strijd. Het lijkt weinig van doen te hebben met politieke machtsuitingen van fascistische leiders. Daarnaast laat Nietzsche zich nergens uit over propaganda of censuur. Nietzsche lijkt dus nergens excessief machtsvertoon voor politieke doeleinden goed te keuren. Bovendien verwacht hij weinig heil van de staat, zie de kritische passage over staats-filosofen in *'Schopenhauer als opvoeder'* (Nietzsche, 1873-1876)⁴¹.

In het tweede hoofdstuk van deze scriptie besprak ik al het verschil tussen sterke en zwakke mensen bij Nietzsche. Uit deze passage uit *'Voorbij goed en kwaad'* (Nietzsche, 1886) komt Nietzsche's visie op macht het beste naar voren: *'De mens van het voorname type is voor zijn gevoel zelf waardebepalend, hij heeft geen goedkeuring nodig, hij oordeelt 'wat voor mij schadelijk is, is schadelijk als zodanig,' hij ziet zichzelf als iets waaraan de dingen pas hun eer ontlenen, hij is waardenscheppend. Alles wat hij over zichzelf weet, eert hij: zulk een moraal is zelfverheerlijkend. Op de voorgrond staat het gevoel van overvloed, van macht die wil overstromen, het geluk van de hoogspanning, het bewustzijn van een rijkdom die zou willen schenken en afstaan: -ook de voorname mens helpt de ongelukkige, niet of bijna niet uit medelijden, maar meer uit een drang die door de overstromende macht wordt veroorzaakt. De voorname mens eert in zichzelf de machtige én degene die macht over zichzelf heeft, die weet te spreken en te zwijgen, die met genoeg strengheid en hardheid jegens zichzelf betracht en eerbied voor al het strenge en harde heeft... Het zijn de machtigen die kunnen bewonderen, het is hun kunst, hun terrein waar ze hun uitvindingen doen. Diepe eerbied voor ouderdom en traditie - het hele recht berust op deze dubbele eerbied -, geloof en vooroordeel ten gunste van voorouders en ten nadele van nieuwe generaties zijn karakteristiek voor de moraal der machtigen'* (Nietzsche, 1886)⁴².

Dit citaat impliceert dat macht bij Nietzsche te maken heeft met bewondering en eerbied. Het lijkt een soort verantwoordelijkheid ten aanzien van anderen met zich mee te brengen: niet uit medelijden, maar uit een drang die voortkomt uit een grote hoeveelheid macht.

Hoewel er volgens Nietzsche wel degelijk een verschil bestaat tussen machtige en 'zwakkere' mensen, en deze 'sterkere' mensen hun macht ook mogen tonen, lijkt Nietzsche machtsvertoon niet echt te verheerlijken: macht gaat bij hem zelfs gepaard met een vorm van bewondering en bescheidenheid.

Totalitarisme

In het eerste hoofdstuk van deze scriptie kwam naar voren dat fascistische regimes vaak gepaard gaan met totalitarisme, waarbij één persoon of een groep ernaar streeft om alle macht in handen te hebben. In het tweede hoofdstuk heb ik onderzocht of er in Nietzsche's visie ruimte is voor een soort politieke hiërarchie tussen verschillende bevolkingsgroepen. In hoeverre is het volgens Nietzsche rechtvaardig dat alleen de top van de sociale piramide alle macht in handen heeft? Zoals we in het vorige hoofdstuk zagen is Nietzsche geen voorstander van democratie. Maar hoe denkt hij over totalitarisme?

⁴¹ Nietzsche, F.W. (1873-1876). *Oneigentijdse beschouwingen* (T. Graftdijk, Vert.), Amsterdam: De Arbeiderspers, PP. 175-264.

⁴² Nietzsche, F.W. (1886). *Voorbij goed en kwaad* (T. Graftdijk, P. Beers, Vert.), Amsterdam: De Arbeiderspers, PP. 180-181.

Over het algemeen lijkt Nietzsche niet echt een voorstander te zijn van een totalitair regime. Hij is juist van mening dat heersers zichzelf niet te veel macht moeten toe-eigenen, want: *‘Waar geheerst wordt daar zijn massa’s: waar massa’s zijn daar is behoefte aan slavernij. Waar slavernij is daar zijn slechts weinig individuen, en deze hebben de kudde-instincten en het geweten tegen zich’* (Nietzsche, 1882)⁴³. Dit citaat laat zien dat Nietzsche een tegenstander is van een te sterke deconcentratie van macht in een samenleving. Wanneer één figuur of één groep erg veel macht of invloed heeft, is er ook een groot aantal personen op wie die macht of invloed van toepassing is: er is sprake van een massa of een kudde. Een maatschappij met weinig sterke individuen en een groot aantal ‘kuddedieren’ is volgens Nietzsche niet nastrevingswaardig. Nietzsche’s *Übermensch* is dus niet noodzakelijk ook een leider van een groep, laat staan een leider met alle macht. De *Übermensch* staat namelijk tegenover de kudde en is niet een soort herder ervan.

Dictators

Hoewel Nietzsche dus geen voorstander is van totalitaire regimes waarbij individuen de volledige macht over de rest van het volk bezitten, lijkt hij vaak wel positief te spreken over machtige leiders en dictators. Voorbeelden hiervan zijn Julius Caesar en Napoleon. Nietzsche spreekt herhaaldelijk over Napoleon, vaak vol lof. In *‘Voorbij goed en kwaad’* (Nietzsche, 1886) zegt hij over Napoleon: *‘De geschiedenis van Napoleons invloed is bijna de geschiedenis van het hogere geluk waartoe deze hele eeuw het in haar meest waardevolle mensen en ogenblikken heeft gebracht’* (Nietzsche, 1886)⁴⁴. Hij spreekt echter nergens zijn goedkeuring uit over het politieke regime van Napoleon, of zijn gevechtsmethodes. Hij bewonderde Napoleon voornamelijk omdat het een moedig individu is, die het ver heeft geschopt en van niemand voorwaarden accepteerde (Nietzsche, 1882)⁴⁵. Maar hij geeft ook kritiek op Napoleon: *‘Napoleon corrupteert zich in de strijd om de macht, net als Bismarck. Ik hoop voor de volgende eeuw op kleine ‘tirannen’* (Nietzsche, 1885)⁴⁶. Volgens dit fragment is Nietzsche van mening dat Napoleon door zijn eigen middelen corrupt is geworden. Hierbij moet echter wel opgemerkt worden dat het niet zeker is dat dit daadwerkelijk Nietzsche’s eigen woorden zijn: het is gebleken dat delen van deze nagelaten fragmenten (tezamen ook wel *‘De Wil tot macht’* genoemd) onderhevig waren aan de kritische hand van Elisabeth Förster-Nietzsche⁴⁷.

Ook lijkt Nietzsche Julius Caesar te bewonderen. Hij heeft het hierbij echter niet zozeer over Caesars politieke systeem. Hij spreekt zijn lof uit over Caesar aangezien het een gepassioneerde man was die veel obstakels heeft overwonnen. Net als Nietzsche had Caesar veelvuldig te kampen met lichamelijke ziektes (Nietzsche, 1886)⁴⁸, maar liet zich hierdoor niet tegenhouden in zijn plannen en ambities.

⁴³ Nietzsche, F.W. (1882). *De Vrolijke Wetenschap* (E.P. Hawinkels, H. Driessen, Vert.) Amsterdam: De Arbeiderspers, P. 141.

⁴⁴ Nietzsche, F.W. (1886). *Voorbij goed en kwaad* (T. Graafthdijk, P. Beers, Vert.) Amsterdam: De Arbeiderspers, P. 101.

⁴⁵ Nietzsche, F.W. (1882). *De Vrolijke Wetenschap* (E.P. Hawinkels, H. Driessen, Vert.) Amsterdam: De Arbeiderspers, P. 60.

⁴⁶ Nietzsche, F.W. (1885). *Nagelaten fragmenten deel 4* (M. van Nieuwstadt, M. Wildschut, Vert.) Amsterdam: SUN, P. 7[46]

⁴⁷ Zie ook de inleiding van deze scriptie.

⁴⁸ Nietzsche, F.W. (1886). *Afgodenschemering* (H. Driessen, Vert.) Amsterdam: De Arbeiderspers, p. 83.

Hoewel Nietzsche vaak vol lof spreekt over een aantal bekende dictators, maakt dit hem niet gelijk een voorstander van dictatorschap. Hij bewonderde deze dictators namelijk niet om hun politieke successen of regimes, maar om persoonlijke eigenschappen. Al met al zijn er dus geen duidelijke aanwijzingen te vinden dat Nietzsche een voorstander was van dictatorschappen of totalitaire regimes.

Politieke filosofie.

Als Nietzsche dus geen voorstander lijkt te zijn van dictatorschap of totalitarisme, welke regeringsvorm heeft dan wel zijn voorkeur? Dit blijft lichtelijk onduidelijk: Nietzsche geeft nergens in zijn oeuvre een duidelijke, uitgebreide politieke filosofie. Hij praat nergens over een ideale regeringsvorm. Dit is deels ook logisch, want net als dat er bij Nietzsche geen ideale, universele moraal bestaat, kan er ook geen sprake zijn van een ideaal politiek regime. Het is, net zoals bij de moraal, een kwestie van perspectief. Wat voor de één een goed politiek systeem is hoeft dat voor de ander niet te zijn. Wel spreekt Nietzsche meerdere malen zijn afkeer uit tegen democratie. Zo schrijft hij in *'Voorbij goed en kwaad'* (Nietzsche, 1886) het volgende: *'Wij, die een ander geloof zijn toegedaan- wij, die de democratische beweging niet alleen als een decadente vorm van politieke organisatie maar ook als een decadente, want verkleinende vorm van de mens beschouwen, als iets wat hem middelmatig maakt en zijn waarde verlaagt: waarheen moeten wij tasten met onze hoop?'* (Nietzsche, 1886)⁴⁹.

Verderop spreekt hij weer kritisch over democratie: *'Terwijl de democratisering van Europa dus uitmondt in het verwekken van een voor slavernij in de subtielste zin van het woord toegerust type, zal, in het enkele en uitzonderlijke geval, de sterke mens sterker en rijker moeten uitvallen dan hij tot nu toe misschien ooit is uitgevallen'* (Nietzsche, 1886)⁵⁰.

Nietzsche bekritiseerde diverse regeringsvormen. Hij spreekt vaak kritisch over democratie, maar daarentegen lijkt hij ook geen voorstander van een totalitair of dictatoriaal regime.

Samengevat

Qua machtsvertoon lijken Nietzsche's denkbeelden weinig overeenkomsten te vertonen met fascisme. Weliswaar is het vertonen van macht volgens Nietzsche toegestaan, maar hij ziet het niet zozeer als politiek middel. Bovendien gaat de macht gepaard met een vorm van bescheidenheid en bewondering. Nietzsche geeft veel kritiek op democratie, waarbij het volk de macht heeft. Hij lijkt geen problemen te hebben met een deconcentratie van macht, maar dit maakt hem nog niet tot een voorstander van een democratisch gelijkheidsbeginsel. Anderzijds is hij geen pleitbezorger van een totalitair regime. Hij spreekt soms wel vol lof over een paar historische dictators, maar doelt hierbij eerder op persoonlijke kwaliteiten dan hun dictatuur zelf. Voor wat de in dit hoofdstuk besproken eigenschappen betreft lijkt Nietzsche's visie dus weinig overeenkomsten te vertonen met fascistische ideologieën.

⁴⁹ Nietzsche, F.W. (1886). *Voorbij goed en kwaad* (T. Graftdijk, P. Beers, Vert.) Amsterdam: De Arbeiderspers, P. 106.

⁵⁰ Nietzsche, F.W. (1886). *Voorbij goed en kwaad* (T. Graftdijk, P. Beers, Vert.) Amsterdam: De Arbeiderspers, P. 157.

Hoofdstuk 4: Nietzsche en nationalisme

In dit deel van mijn scriptie onderzoek ik in hoeverre Nietzsche een nationalist genoemd kan worden. Hierbij onderzoek ik eerst zijn mening over zijn thuisland: Duitsland. Hier sprak Nietzsche niet altijd even consequent over. Soms schrijft hij negatief, soms vol lof over Duitsland. Ik zal hier een aantal passages uit verschillende werken van Nietzsche naast elkaar zetten en kijken of er ergens een consistentie te vinden valt. Aangezien Nietzsche lijkt te streven naar Europa als één grote natie (Nietzsche, 1886)⁵¹, onderzoek ik ook of er eventueel sprake is van wat ik Europees Nationalisme noem.

Nietzsche over Duitsland: nationalisme?

In sommige boeken spreekt Nietzsche vol lof over Duitsland. In andere boeken heeft hij weer kritisch. Zo schrijft hij in *'Ecce Homo'* (Nietzsche, 1888)⁵² dat hij met een onverbiddelijke minachting op de Duitse cultuur neerkijkt. Hij beschrijft die cultuur als 'zonder zin, zonder substantie, zonder doel: enkel 'publieke opinie''. In *'Afgodenschemering'* (Nietzsche, 1886) spendeert hij zelf een compleet hoofdstuk (getiteld: *'Waaraan het de Duitsers ontbreekt'*) aan het bekritisieren van het Duitse volk (Nietzsche, 1885)⁵³. Hier heeft hij het over een lage cultuur, een gebrek aan smaak en een 'overgeërfde matigheid'. Toch bespreekt hij hier ook kort de mogelijkheden van Duitsland: *'Men ziet dat het mijn wens is de Duitsers recht te doen wedervaren'* (Nietzsche, 1886)⁵⁴. Maar even later zegt Nietzsche weer dat het Duits nationalisme in de vorm van *'Deutschland über Alles'* het einde betekende voor de kwaliteit van de Duitse filosofie. Zijn inconsistentie valt Nietzsche trouwens zelf ook op: *'Op dit punt zou ik voor de Duitse lezers een compleet raadsel worden...'* (Nietzsche, 1886)⁵⁵. Al met al is Nietzsche niet erg consequent in zijn meningen over zijn thuisland. Als men naar de letterlijke betekenis van het begrip nationalisme kijkt kan men Nietzsche nauwelijks een nationalist noemen. Sterker nog, hij uit zelfs stevige kritiek op het nationalisme: het houdt volgens hem *'de politiek klein'* (Nietzsche, 1886)⁵⁶. Het nationalisme van de verschillende staten van Europa staat Europese eenwording in de weg. Deze Europese eenwording is juist iets waar Nietzsche naar streeft.

Europees Nationalisme?

Nietzsche schrijft kritisch over Europa, althans over de staat waarin zij verkeerde in Nietzsche's tijdperk. Hij constateerde dat Europa een groot aantal veranderingen door heeft gemaakt, door de eeuwen heen. Nietzsche vergelijkt Europa met een zieke, maar wel een zieke die *'zijn ongeneeslijkheid en de eeuwige verandering van zijn kwaal de hoogste dank verschuldigd is: deze voortdurend nieuwe situaties, deze even voortdurende nieuwe gevaren, pijnen en redmiddelen hebben ten slotte een prikkelbaarheid van*

⁵¹ Nietzsche, F.W. (1886). *Voorbij goed en kwaad* (T. Graftdijk, P. Beers, Vert.) Amsterdam: De Arbeiderspers, P. 119.

⁵² Nietzsche, F.W. (1888). *Ecce Homo* (H. Driessen, Vert.) Amsterdam: Singel Uitgeverijen, P. 74.

⁵³ Nietzsche, F.W. (1886). *Afgodenschemering* (H. Driessen, Vert.) Amsterdam: De Arbeiderspers, PP. 54- 61.

⁵⁴ Nietzsche, F.W. (1886). *Afgodenschemering* (H. Driessen, Vert.) Amsterdam: De Arbeiderspers, P. 60.

⁵⁵ Nietzsche, F.W. (1886). *Afgodenschemering* (H. Driessen, Vert.) Amsterdam: De Arbeiderspers. P. 61.

⁵⁶ Nietzsche, F.W. (1886). *Voorbij goed en kwaad* (T. Graftdijk, P. Beers, Vert.) Amsterdam: De Arbeiderspers, P. 57.

het intellect geschapen, die bijna zoveel is als genialiteit, en in elk geval de moeder van alle genialiteit' (Nietzsche, 1882)⁵⁷.

Volgens Nietzsche heeft Europa enorm veel potentie, maar moet het eerst haar ziekte overwinnen: Europa moet een eenheid worden. Dat Nietzsche kritisch staat t.o.v. het nationalisme komt dus mede voort uit dit ideaal van Europese eenwording. Dit blijkt uit de volgende passages uit *'Voorbij goed en kwaad'* (Nietzsche, 1886):

Citaat 1

'Door de ziekelijke vervreemding die de nationalistische waanzin tussen de volkeren van Europa heeft gesticht en nog sticht, door de politici ook met bijziende blik en rappe hand die tegenwoordig door deze waanzin aan de top geholpen zijn en geenszins vermoeden dat de ontwrichtende politiek die ze bedrijven alleen maar entr'acte-politiek kan zijn – door dit alles en nog veel meer wat heden onmogelijk onder woorden gebracht kan worden, ziet men de ondubbelzinnigste symptomen over het hoofd- of verdraait naar willekeur en te kwader trouw hun betekenis – die de uitdrukking zijn van de Europese wil tot eenwording' (Nietzsche, 1886)⁵⁸.

Citaat 2

Wij 'goede Europeanen': ook wij hebben momenten waarop wij ons een pittige vaderlandsliefde veroorloven, een plof en terugval in oude liefdes en bekrompenheden, momenten van nationalistische opwellingen, vaderlandslievende beklemmingen en allerlei andere ouderwetse overstromingen van het gevoel' (Nietzsche, 1886)⁵⁹.

Als men naar deze citaten kijkt zou men denken dat Nietzsche bepaald geen nationalist genoemd kan worden. We hebben immers in het eerste hoofdstuk nationalisme gedefinieerd als 'het eigen volk als uitgangspunt stellen', en het streven naar het vergroten van de macht van één natie, waarbij over andere naties geheerst dient te worden. Maar zoals we hierboven hebben gezien, schrijft Nietzsche vaak kritisch over Duitsland, en zelfs nog kritischer over nationalisten. Dit impliceert echter niet dat Nietzsche geen nationalist genoemd kan worden. Nietzsche streeft immers naar de vereniging van Europa: het samensmelten van de verschillende staten tot een grote natie. Hierbij lijkt er bij Nietzsche wel degelijk sprake te zijn van een soort 'Europees Nationalisme': volgens Nietzsche verkeerd Europa in een fragiele staat, waarbij het Rijk op ieder moment kan uitspatten in kleine eenheden.

'Ik zeg dit niet omdat ik dit wens: mij zou het tegenovergestelde liever zijn, - ik bedoel een zodanige toename van de Russische dreiging dat Europa ertoe zou moeten besluiten in dezelfde mate bedreigend te worden, namelijk één wil te verwerven door middel van een nieuwe over Europa heersende kaste, een

⁵⁷ Nietzsche, F.W. (1882). *De Vrolijke Wetenschap* (E.P. Hawinkels, H. Driessen, Vert.) Amsterdam: De Arbeiderspers. P. 61

⁵⁸ Nietzsche, F.W. (1886). *Voorbij goed en kwaad* (T. Graftdijk, P. Beers, Vert.) Amsterdam: De Arbeiderspers, P. 173.

⁵⁹ Nietzsche, F.W. (1886). *Voorbij goed en kwaad* (T. Graftdijk, P. Beers, Vert.) Amsterdam: De Arbeiderspers, P. 154.

duurzame, vreeswekkende eigen wil, die zich duizenden jaren ontspannen doelen kan stellen: - zodat het eindelijk afgelopen is met de lang uitgesponnen komedie van zijn politiek van de kleine staatjes en zijn zowel dynastische als democratische pretenties. De tijd van de kleine politiek is voorbij: reeds de komende eeuw brengt de strijd om de heerschappij over de aarde, - de dwang tot grote politiek' (Nietzsche, 1886)⁶⁰.

Nietzsche streeft dus naar één sterke natie met een heersende kaste die de strijd aan durft te gaan met andere grootmachten, wat zal resulteren in een strijd om de heerschappij van de aarde. Er is binnen Nietzsche's doelstellingen dan sprake van een grote natie die zijn eigen 'doelen' centraal stelt en heerst over andere naties. Men kan beargumenteren dat deze tendens wel degelijk nationalistisch genoemd kan worden.

Samengevat

Wat zijn moederland Duitsland betreft lijkt Nietzsche dus geen nationalist. Hij schrijft immers vaak kritisch over zijn eigen volk. Daarnaast geeft hij ook kritiek op het nationalisme zelf. Desalniettemin betreft deze kritiek voornamelijk de veronderstelling dat het nationalisme de Europese eenwording belemmerd. Wanneer men naar Nietzsche's politieke plannen met Europa kijkt lijkt er wel degelijk sprake te zijn van een 'Europees nationalisme'. Men kan dus zeggen dat er nationalistische tendensen in Nietzsche's werk zijn te vinden.

⁶⁰ Nietzsche, F.W. (1886). *Vorbij goed en kwaad* (T. Graftdijk, P. Beers, Vert.) Amsterdam: De Arbeiderspers, P. 119.

Hoofdstuk 5: Nietzsche en het gebruiken van geweld.

In het eerste hoofdstuk van deze scriptie besprak ik dat een fascistisch regime vaak gepaard gaat met het voeren van oorlog en een soort verheerlijking van geweld. In hoeverre zijn deze tendensen ook vindbaar binnen de filosofie van Nietzsche?

Oorlog

In *'Ecce Homo'* (Nietzsche, 1888)⁶¹ noemt Nietzsche zichzelf oorlogszuchtig van aard. Hij is van mening dat aanvallen tot zijn instincten behoort. Het feit dat je een vijand van iets of iemand kunt zijn, is volgens hem een teken van een sterke natuur. Het is echter maar de vraag of Nietzsche in deze passage doelt op een letterlijke, gewelddadige oorlog of iets in de trant van een verhitte, intellectuele discussie.

In *'De vrolijke wetenschap'* (Nietzsche, 1882) claimt Nietzsche dat tot dusver juist de sterkste en boosaardigste geesten de mensheid het meest vooruit hebben geholpen: *'Met de wapens, door het omverwerpen van grenspalen, door het kwetsen van allerhande piëteit vooral, maar ook door middel van nieuwe vormen van religie en moraal'* (Nietzsche, 1882)⁶².

Hier lijkt het inderdaad zo te zijn dat volgens Nietzsche de menselijke vooruitgang door wapens en het 'omverwerpen van grenspalen' mogelijk is gemaakt. Zulke gebeurtenissen zijn volgens Nietzsche nodig om de door de geordende samenleving in slaap gesuste hartstochten te laten ontwaken.

Geweld

Nietzsche lijkt niet erg terughoudend te zijn over het gebruiken van geweld. Hij claimt namelijk dat wij met weldoen en pijn doen onze macht over anderen kunnen uitoefenen (Nietzsche, 1882)⁶³.

In *'De vrolijke wetenschap'* (Nietzsche, 1882) spreekt Nietzsche van tekenen dat er een mannelijker en krijgsvoller tijdperk begint. En deze tekenen verwelkomt hij van harte⁶⁴. Dit hogere tijdperk zou volgens hem gekenmerkt worden door heroïsme en oorlog voeren omwille van de gedachte en haar gevolgen. Als men deze passage letterlijk interpreteert, lijkt het inderdaad alsof Nietzsche een zekere oorlog verheerlijkt. Maar het woord 'oorlog' kan wederom een soort metafoor zijn. Het kan ook verwijzen naar 'oorlog voeren' tegen heersende opvattingen bijvoorbeeld, of naar de mentale strijd van het individu die zich losmaakt van de kudde.

Nietzsche pleit voor een herwaardering of ommekeer van alle waarden: hij is van mening dat, mede dankzij religies zoals het christendom, de mens zich de laatste eeuwen door de verkeerde waarden heeft laten leiden. De 'dood van God' vormt het centrale punt voor deze ommekeer (Nietzsche, 1888)⁶⁵.

⁶¹ Nietzsche, F.W. (1888). *Ecce Homo* (H. Driessen, Vert.) Amsterdam: Singel Uitgeverijen, P. 28

⁶² Nietzsche, F.W. (1882). *De Vrolijke Wetenschap* (E.P. Hawinkels, H. Driessen, Vert.) Amsterdam: De Arbeiderspers, P. 43.

⁶³ Nietzsche, F.W. (1882). *De Vrolijke Wetenschap* (E.P. Hawinkels, H. Driessen, Vert.) Amsterdam: De Arbeiderspers, P. 49.

⁶⁴ Nietzsche, F.W. (1882). *De Vrolijke Wetenschap* (E.P. Hawinkels, H. Driessen, Vert.) Amsterdam: De Arbeiderspers, P. 167.

⁶⁵ Nietzsche, F.W. (1888). *Antichrist* (M. van Nieuwstadt, H. Driessen, Vert.) Amsterdam: De Arbeiderspers, P. 99?.

Christelijke waarden zoals naastenliefde, medelijden en sociale gelijkheid zijn volgens Nietzsche helemaal niet natuurlijk aan de mens: ze leiden tot kuddedieren met een slavenmoraal. Zo schrijft hij over de invloed van het christendom in Europa:

'Mensen, niet hoogstaand en hard genoeg om als kunstenaar de mens vorm te kunnen geven; mensen, niet sterk en vérziend genoeg om met verheven zelftucht de hoofdwet van de duizendvoudige mislukking en ondergang te laten gelden; mensen, niet voornaam genoeg om de afgrond-diepe verschillen in rangorde, de kloof tussen de ene mens en de andere te zien:- zulke mensen hebben tot dusverre met hun 'gelijkheid voor God' beschikt over het lot van Europa, tot er ten slotte een verkleinde, bijna lachwekkende soort, een kuddedier, iets gewilligs, ziekelijks en middelmatig is gefokt: de Europeaan van vandaag de dag' (Nietzsche, 1886) ⁶⁶.

Het christendom heeft de mens opgelegd om zich te onthouden van geweld, om rekening te houden met de zwakkeren en om je naasten lief te hebben. Op deze manier heeft de kuddedier-mentaliteit de afgelopen eeuwen over de mensen geheerst, en diens natuurlijke neigingen laten onderdrukken. Deze kuddemoraliteit is volgens Nietzsche echter helemaal niet natuurlijk. Zoals ik in het tweede hoofdstuk heb besproken, behoort de oorspronkelijke mens volgens Nietzsche tot de roofdieren, niet tot de kuddedieren.

'Zich wederzijds onthouden van verwonding, geweld, uitbuiting, zijn wil gelijkstellen aan die van de ander: ruw genomen kan dat tussen individuen een goede gewoonte worden als aan de voorwaarden daartoe is voldaan (namelijk werkelijke gelijkheid in kracht en waarde en saamhorigheid binnen één lichaam). Zodra men dit principe echter ruimer zou willen opvatten, misschien zelfs als grondbeginsel van de maatschappij, zou dadelijk blijken wat het eigenlijk is: een wil tot ontkenning van het leven, een principe van verbinding en verval' (Nietzsche, 1886) ⁶⁷.

Bovenstaand citaat laat zien dat Nietzsche onthouding van verwonding, geweld en uitbuiting ziet als een wil tot ontkenning van het leven: het druist tegen de natuur van de mens in om deze neigingen te onderdrukken.

Samengevat

Al met al lijkt Nietzsche weinig problemen te hebben met het gebruiken van geweld. Geweld gebruiken is natuurlijk voor mensen: we blijven immers dieren en in het dierenrijk is geweld niets vreemds. Ook lijkt hij in sommige passages oorlog te verheerlijken, maar deze passages kunnen op verschillende manieren worden geïnterpreteerd. Desalniettemin lijkt Nietzsche's rechtvaardiging voor het gebruiken van geweld sterk overeen te komen met de fascistische tendens van het verheerlijken van geweld. Het kan dus zijn dat Nietzsche, net als de bekendste fascistische leiders, oorlog voeren en geweld gebruiken als legitieme middelen ziet om bepaalde, individuele doelen te verwezenlijken. Deze laatste eigenschap van fascisme lijkt dus terug te vinden in de werken van Nietzsche.

⁶⁶ Nietzsche, F.W. (1886). *Voorbij goed en kwaad* (T. Graftdijk, P. Beers, Vert.) Amsterdam: De Arbeiderspers, P. 70.

⁶⁷ Nietzsche, F.W. (1886). *Voorbij goed en kwaad* (T. Graftdijk, P. Beers, Vert.) Amsterdam: De Arbeiderspers, P. 179.

Hoofdstuk 6: Nietzsche en fascisme: overeenkomsten en verschillen

In dit hoofdstuk vat ik samen wat in de bovenstaande hoofdstukken (2 tot en met 5) is besproken. Per eigenschap van fascisme, afgeleid uit de theorie over fascisme van historicus Roger Griffin, bespreek ik of deze eigenschap te vinden is binnen Nietzsche's filosofie.

Eigenschap 1: Nietzsche en sociaal-darwinisme

Nietzsche's doel, de ontwikkeling van de *Übermensch*, of de sterkere menssoort, mag inderdaad ten koste gaan van de zwakkeren in de samenleving. Deze theorie komt sterk overeen met het sociaal-darwinisme zoals gedefinieerd in het eerste hoofdstuk van deze scriptie. Op dit punt lijkt Nietzsche inderdaad erg 'fascistisch'. Niet alleen is het de sterkeren in de samenleving toegestaan om te heersen over de zwakkeren: ook is er van nature een hiërarchische structuur tussen mensen. Daarnaast is sociale gelijkheid uit den bozen. Dit is ook het geval bij fascistische regimes, bijvoorbeeld die van Adolf Hitler. Ook Hitler maakte gebruik van een sociaal-darwinistische theorie: de zwakkeren in de samenleving, waaronder de Joden, dienden geëlimineerd te worden ten behoeve van de sterkeren, vertegenwoordigers van het Arische ras. Deze eigenschap van fascisme kan men dus in zekere zin terugvinden binnen Nietzsche's filosofie.

Eigenschap 2: Nietzsche en machtsvertoon & totalitarisme

Fascistische regimes bestaan vaak uit individualistische leiders. Zij trekken steeds meer macht naar zich toe, en willen dezen ook graag vertonen. Vaak is er ook sprake van totalitarisme.

Hoewel Nietzsche, net als de bekendste fascistische leiders tot nu toe, een afkeer had van democratie en het rechtvaardig vond dat de sterkeren over de zwakkeren heersen, kan men hem op deze punten niet gelijk een fascist noemen. Nietzsche is geen fan van een totalitair regime en is van mening dat wanneer macht in dergelijke mate geconcentreerd is, er een volgzaam massa met kuddediermentaliteit zal ontstaan. En hoewel Nietzsche geen voorstander lijkt te zijn van democratie, is hij niet gelijk een voorstander van dictatorschappen. Nietzsche's filosofie lijkt deze eigenschappen van fascisme dus niet te bezitten.

Eigenschap 3: Nietzsche en nationalisme

Op het eerste gezicht lijkt Nietzsche niet echt een nationalist: zo uitte hij felle kritiek op zowel zijn eigen thuisland als het nationalisme zelf. Wel streefde Nietzsche naar de vereniging van Europa, waarbij verschillende landen samen zouden smelten tot één grote en machtige natie. Vervolgens zou deze natie andere landen in de wereld moeten domineren. Vanwege zijn plannen met Europa zou men Nietzsche dus wel degelijk een nationalist kunnen noemen, maar dan een Europees nationalist. De derde eigenschap van fascisme, nationalisme, lijkt dus in bepaalde mate terug te vinden binnen Nietzsche's filosofie.

Eigenschap 4: Nietzsche en geweld.

Nietzsche lijkt vrij weinig problemen te hebben met oorlog en het gebruiken van geweld om bepaalde doelen te bereiken. Sterker nog, hij bekritiseert het christendom omdat diens moraal het gebruiken van geweld tegen zwakkeren als iets verwerpelijks afschilderde. Volgens Nietzsche is het gebruiken van geweld echter natuurlijk voor de mens, en het onderdrukken van deze neiging druist tegen die natuur in. Nietzsche's werk lijkt, wat deze vierde eigenschap betreft, inderdaad fascistische tendensen te bevatten.

Samengevat

Van de vier belangrijkste eigenschappen van fascisme lijken er drie vindbaar binnen Nietzsche's filosofie: net als fascistische leiders zoals Hitler is er bij Nietzsche sprake van een vorm van sociaal-darwinisme. Ook kan men, in Europees opzicht, Nietzsche een nationalist noemen. Daarnaast is hij net als de bekende fascistische leiders een voorstander van het gebruiken van geweld.

In tegenstelling tot de bekendste fascistische leiders lijkt Nietzsche overdreven vormen van machtsvertoon niet goed te keuren. Nietzsche had daarnaast weliswaar een afkeer van democratie, maar was ook niet van mening dat macht op een totalitaire manier geconcentreerd dient te worden.

Hoofdstuk 7: Morele implicaties

Op basis van de vier eigenschappen van fascisme, afgeleid uit de theorie van Griffin, lijken de denkbeelden van Friedrich Nietzsche inderdaad een aantal fascistische tendensen te bevatten: drie van de vier eigenschappen van fascisme (sociaal-darwinisme, nationalisme en het gebruiken van geweld) lijken terug te vinden binnen Nietzsche's filosofie. Maar maakt dit Nietzsche even moreel verwerpelijk als andere 'fascisten' zoals Hitler?

Aan het woord fascisme lijkt onlosmakelijk een moreel oordeel te hangen. Ik wil erop wijzen dat volgens Nietzsche zelf een fascistische regeringsvorm in principe waarschijnlijk niet per se een 'slechte' vorm van beleid zou zijn. Wellicht zou volgens hem een fascistisch beleid in een aantal landen helemaal zo slecht nog niet zijn, mits men deze regeringsvorm niet zoals Mussolini en Hitler interpreteert. Omdat deze bekendste fascistische leiders allebei een genocide op hun naam hebben staan heeft de fascistische ideologie nogal een slechte naam.

Op het eerste gezicht lijkt Nietzsche's variant van het sociaal-darwinisme voor veel mensen moreel verwerpelijk. Wellicht dat de christelijke moraal nog te diep in onze aderen stroomt om geen medelijden te hebben met alle zwakkelingen die volgens deze theorie gewoon weggevaagd mogen worden ten behoeve van de ontwikkeling van de *Übermensch*. Ook lijkt het via deze theorie enigszins gerechtvaardigd voor Adolf Hitler om de zwakkeren in de samenleving zomaar te elimineren ten behoeve van de sterkeren, zoals hij poogde te doen met onder andere de Joden en gehandicapten.

Hitler gebruikte weliswaar deze Nietzscheaanse theorie om 'de zwakkeren uit de samenleving' te elimineren ten behoeve van de ontwikkeling van zijn *Übermensch*, maar herinner dat Nietzsche nooit een specifieke invulling van deze *Übermensch* heeft gegeven. Ik denk niet dat Nietzsche het eens was geweest met de genocide op de Joden en gehandicapten. Ik wil er wederom op wijzen dat Nietzsche geen extreme antisemiet was. Hij heeft geen directe, etnische invulling aan het begrip 'zwak' gegeven. Nietzsche's schrijfstijl is erg bijzonder en zijn metaforen en aforismen laten veel ruimte over voor interpretaties⁶⁸, vandaar dat het soms moeilijk is om hem te begrijpen.

Het is volgens Nietzsche rechtvaardig om de zwakken uit de maatschappij te elimineren, maar men kan niet aantonen dat hij met zwak gehandicapten of Joden bedoelde, en dat hij met elimineren doelde op 'ze allemaal massaal vergassen en uitmoorden'.

Dankzij zijn veelvuldig gebruik van beeldspraak kan ik moeilijk claimen wat Nietzsche hier dan wél precies mee bedoelde. Ik kan niet claimen dat ik Nietzsche hier compleet heb begrepen: wel kan ik, om in de Nietzscheaanse traditie te blijven, een perspectief en interpretatie van dit soort passages geven⁶⁹.

⁶⁸ Nietzsche's denkbeelden galmen hiermee door in zijn geschriften: net zoals men moraliteit moet bekijken vanuit je eigen perspectief, nodigt Nietzsche de lezers in zijn geschriften uit om een eigen perspectief in te kunnen nemen.

⁶⁹ Dit is wellicht niet volledig wetenschappelijk verantwoord, maar Nietzsche zelf zou dit gebrek aan wetenschappelijkheid bij een scriptie dat (deels) over ethiek gaat, waarschijnlijk alleen maar goedkeuren.

Ik denk niet dat Nietzsche de wandaden van Hitler goed zou hebben gekeurd. Nietzsche schreef meerdere malen vol lof over de Joden (Nietzsche, 1887)⁷⁰. Ook denk ik, zoals ik hierboven al heb beschreven, niet dat hij met 'zwakke mensen' lichamelijk zwakke mensen zoals gehandicapten bedoelde. Nietzsche's leven zelf werd immers ook door ziektes gekenmerkt. Lichamelijk was hij niet bepaald sterk te noemen. Ik denk dat hij met 'zwakke mensen' louter mentaal zwakke mensen bedoelden: mensen aan wie het lef ontbrak om voor zichzelf te denken, om zich los te breken uit de kudde. Met elimineren bedoelde Nietzsche waarschijnlijk ook niet letterlijk 'uitmoorden', maar wellicht eerder het uitmoorden van die *gedachtes*. De zwakke moraal moet dood, niet per se de mensen zelf. Wanneer men Nietzsche op deze manier opvat: dus zijn theorie als metafoor voor 'denken', is hij helemaal niet zo extreem of moreel onacceptabel. Het is mogelijk dat Nietzsche met deze ruwe woorden louter poogde om creatievere, andersdenkenden wat meer ruimte in de maatschappij te geven. Om zulke innovatieve geesten de ruimte te geven om los te breken van alles wat door de kudde is aangeleerd, om zo dichterbij jezelf te komen. En dat vind ik heel iets anders dan het bepleiten van een complete genocide. In *'Genealogie van de moraal'* (Nietzsche, 1887)⁷¹ schrijft Nietzsche dat het eenvoudig weg niet de taak van de gezonden kan zijn om zieken te verzorgen en gezond te maken. Dit lijkt op het eerste gezicht erg sociaal-darwinistisch en fascistisch. Maar verder op deze bladzijde schrijft Nietzsche hierover:

'Dan is daarmee nog een andere noodzakelijkheid begrepen – de noodzakelijkheid van artsen en ziekenverplegers die zelf ziek zijn: en nu hebben en houden we de betekenis van de ascetische priester met beide handen vast' (Nietzsche, 1887)⁷².

Uit dit citaat blijkt dat Nietzsche het niet direct heeft over lichamelijk zieke mensen in de samenleving, die geen hulp behoren te krijgen. Het gaat over een soort mentale ziekte, ofwel het hebben van de verkeerde gedachten. Nietzsche schreef dit stuk om het christendom te bekritisieren: ascetische priesters die zelf geïndoctrineerd zijn met verkeerde gedachten (oftewel: ziek zijn), doceren deze gedachten aan andere 'zieken'. Wel is er in deze passage zeker nog sprake van een onderscheid tussen verschillende klassen mensen: hoewel Nietzsche het wellicht heeft over het mentale, is het nog steeds niet de verantwoordelijkheid van de sterkere (de gezonden) om de zwakkeren (de zieken) te helpen en te verzorgen. Met deze passage poog ik aan te tonen dat men niet te snel conclusies moet trekken bij het lezen van werken van Nietzsche: interpretatiefouten zijn snel gemaakt. Desondanks impliceert deze passage nog steeds dat de zwakkeren in de samenleving geen belemmering mogen vormen voor de sterkeren. En dit is een teken van sociaal-darwinisme en dit is in lijn met de fascistische ideologie.

In het fascisme zelf ligt, in tegenstelling tot bijvoorbeeld het nationaalsocialisme, geen specifieke nadruk op etniciteit omsloten. Fascisme is primair gezien weliswaar xenofob, maar niet racistisch. Hoewel de twee bekendste fascistische regeringsvormen (die van Mussolini en Hitler) wel degelijk racistisch waren, en een sterke nadruk legden op etniciteit, wil ik benadrukken dat dit niet specifiek eigen is aan een fascistische ideologie. Dit misverstand zorgt ervoor dat veel mensen een negatief moreel vooroordeel

⁷⁰ Zie hoofdstuk 1 van deze scriptie

⁷¹ Nietzsche, F.W. (1887). *Genealogie der moraal* (T. Graftdijk, Vert.) Amsterdam: De Arbeiderspers, P. 136.

⁷² Nietzsche, F.W. (1887). *Genealogie der moraal* (T. Graftdijk, Vert.) Amsterdam: De Arbeiderspers, P. 136.

over fascisme hebben, terwijl Nietzsche zou vinden dat het fascisme inherent weinig moreel verwerpelijks lijkt te omvatten. De fascistische tendensen van historicus Roger Griffin lijken juist eerder natuurlijke en dierlijke neigingen. Een vergelijking: binnen de bekende tekenfilm 'The Lion King' was er ook sprake van een hiërarchie binnen verschillende groepen dieren. De leeuwen gebruiken zwakkere dieren voor hun eigen bestwil, zijn totalitaire heersers en vertonen hun macht graag. Daarnaast zijn ze erg 'nationalistisch', althans trots op hun territorium en gebruiken ze geweld. Volgens veel theorieën over fascisme zou koning Mufasa een fascist bij uitstek zijn. Desondanks lijken weinig mensen zijn regime moreel verwerpelijk te vinden.

Met deze wat ongewone vergelijking poog ik te laten zien dat Nietzsche's filosofie op meerdere gebieden weliswaar fascistische tendensen lijkt te bevatten, wat de theorie over fascisme van Roger Griffin betreft. Echter zouden volgens deze, en waarschijnlijk volgens veel andere theorieën over fascisme, een aantal verhoudingen binnen het dierenrijk ook fascistisch genoemd moeten worden. Nietzsche verwierp vele ethische theorieën omdat zij niet natuurlijk zijn voor mensen. '*De mens is een nog niet vastgesteld dier*' (Nietzsche, 1886)⁷³, schreef hij. En dieren gebruiken nou eenmaal geweld, zijn trots op hun territorium en proberen over andere dieren te heersen. Wellicht kan men Nietzsche, aan de hand van Griffin's theorie over fascisme, een fascist noemen. Maar dit zegt ethisch gezien meer over ons beeld van fascisme, dat veelal al bij voorbaat negatief lijkt te zijn, dan over eventuele morele verwerpelijkheid van de filosofieën van Friedrich Nietzsche.

⁷³ Nietzsche, F.W. (1886). *Voorbij goed en kwaad* (T. Graftdijk, P. Beers, Vert.) Amsterdam: De Arbeiderspers, P. 69.

Conclusie

In deze scriptie heb ik onderzocht in hoeverre de moraal- en politieke filosofie van Friedrich Nietzsche fascistisch kan worden genoemd. Aangezien fascisme een sociale ideologie is heb ik hierbij geen gebruik gemaakt van een vaste definitie van dit concept. In plaats daarvan heb ik gekeken naar de theorie over fascisme van een bekende historicus: Roger Griffin⁷⁴. Aan de hand van zijn theorie heb ik vier centrale eigenschappen van fascisme afgeleid (Griffin, 1993): eigenschappen die ook naar boven kwamen in het meest bekende fascistische regime waar de maatschappij tot nu toe mee te maken heeft gehad: het regime van Adolf Hitler. Deze eigenschappen heb ik vervolgens in het eerste hoofdstuk verder uitgewerkt. Met behulp van literatuuronderzoek heb ik gekeken of deze fascistische tendensen terug zijn te vinden binnen de moraal- en politieke filosofie van Friedrich Nietzsche.

Ten eerste kwam zowel uit de theorie van Griffin als het regime van Hitler naar voren dat fascisme vaak gepaard gaat met een vorm van sociale ongelijkheid en een hiërarchie met zowel 'sterke' als 'zwakke' menssoorten. Hierbij lijkt het binnen het fascisme gerechtvaardigd voor de sterkeren in de maatschappij om zich te ontwikkelen ten koste van de zwakkeren: iets wat ik in deze scriptie heb aangeduid met het begrip 'sociaal-darwinisme'. Na een kritische analyse van Nietzsche's werk kwam naar voren dat er inderdaad sprake was van sociaal-darwinistische tendensen binnen Nietzsche's visie. Wat betreft deze eerste eigenschap lijkt Nietzsche's filosofie dus inderdaad fascistisch genoemd te kunnen worden⁷⁵.

Daarnaast maken fascistische leiders volgens Griffin (en ook dit kwam tot uiting in het regime van Hitler) vaak gebruik van excessief machtsvertoon. Ook is er bij een fascistisch regime vaak sprake van totalitarisme. Deze eigenschappen van fascisme kwamen niet zo sterk naar voren binnen Nietzsche's filosofie: Nietzsche lijkt overdreven machtsvertoon niet te waarderen en hoewel hij absoluut geen democraat genoemd kan worden was hij ook geen voorstander van een totalitair regime⁷⁶.

Ook nationalisme is volgens Griffin een eigenschap van fascisme. Hoewel Nietzsche stevige kritiek heeft geuit op het nationalisme, lijkt zijn ideologie van een verenigd Europa wel degelijk een vorm van nationalisme te behelzen⁷⁷.

Ten slotte lijkt een elite binnen een fascistisch regime volgens Griffin vaak gebruik te maken van geweld. Daarnaast zien fascistische leiders oorlog vaak als een legitiem middel om hun doelen te verwezenlijken. Dit kwam bijvoorbeeld tot uiting bij Hitler tijdens de Tweede Wereldoorlog, waar hij op gewelddadige manier zijn grootse Germaanse rijk probeerde te creëren. Ook Nietzsche lijkt in zijn werk meermaals geweld te verheerlijken. Deze eigenschap van fascisme lijkt dus inderdaad terug te vinden binnen de filosofie van Nietzsche⁷⁸.

Al met al lijkt Nietzsche's moraal- en politieke filosofie drie van de vier besproken tendensen van fascisme te behelzen. Dit impliceert dat Nietzsche's filosofie dus inderdaad in zekere mate fascistisch

⁷⁴ Griffin, R.D. (1993). *The Nature of Fascism*, Londen: Routledge, P. 13.

⁷⁵ Zie hoofdstuk 2 van deze scriptie voor Nietzsche's visie op sociaal-darwinisme.

⁷⁶ Zie hoofdstuk 3 van deze scriptie voor Nietzsche's visie op machtsvertoon en totalitarisme.

⁷⁷ Zie hoofdstuk 4 van deze scriptie voor Nietzsche's 'Europees nationalisme'.

⁷⁸ Zie hoofdstuk 5 van deze scriptie voor Nietzsche's visie op geweld en oorlog.

genoemd kan worden. Wel wil ik hierbij opmerken dat fascisme principieel niet gepaard hoeft te gaan met racisme en genocide. Omdat de twee meest bekende fascistische regimes tot nu toe (die van Hitler en Mussolini) wél deze twee (door velen moreel verwerpelijk genoemde) eigenschappen bezaten, heeft het concept fascisme in de volksmond veelal een negatieve bijmaak. In deze scriptie heb ik proberen aan te tonen dat, alhoewel Nietzsche's filosofie inderdaad fascistische tendensen lijkt te bevatten, er volgens hemzelf weinig inherent verwerpelijks zou zijn aan zijn moraal- en politieke filosofie. Nietzsche heeft voornamelijk de focus gelegd op het dierlijke in de mens. En zoals ik in het laatste hoofdstuk van deze scriptie heb betoogd, is er in de dierenwereld nou eenmaal sprake van een sociale hiërarchie, het gebruiken van geweld en het focussen op de eigen territoria (nationalisme).

Referenties

Britannica encyclopedie, *Elisabeth Förster Nietzsche*, geraadpleegd op 30-06-2016 via <https://www.britannica.com/biography/Elisabeth-Forster-Nietzsche>

Britannica encyclopedie, *neo-Darwinism*, geraadpleegd op 19-05-2016 via <http://www.britannica.com/science/neo-Darwinism>

Campi, A. (2003) *Roger Griffin, The palingenetic core of generic fascist ideology*, Hoofdstuk van *Che cos'è il fascismo? Interpretazioni e prospettive di ricerche*, Rome: Ideazione editrice.

Driver, J. (2007). *Ethics: The Fundamentals*. Oxford: Blackwell Publishing

Griffin, R.D. (1993). *The Nature of Fascism*, Londen: Routledge

Hermans, C.A.M. (2003). *De dwaaltocht van het sociaal-darwinisme*, Amsterdam: Nieuwezijds.

Hitler, A. (1925). *Mein Kampf*, Geraadpleegd op 06-05-2016, van <https://goo.gl/QRtreh>

Loobuyck, P. (2015). *Definitie Egalitarisme: In memoriam Ronald Dworkin*, geraadpleegd op 05-06-2016 via <http://www.encyclo.nl/begrip/EGALITAIR>

Nietzsche, F.W. (1873-1876). *Oneigentijdse beschouwingen* (T. Graftdijk), Amsterdam: De Arbeiderspers.

Nietzsche, F.W. (1882). *De Vrolijke Wetenschap* (E.P. Hawinkels, H. Driessen, Vert.) Amsterdam: De Arbeiderspers.

Nietzsche, F.W. (1883). *Aldus sprak Zarathustra* (W. Oranje, Vert.) Amsterdam: Boom.

Nietzsche, F.W. (1883). *Nagelaten fragmenten deel 5* (M. van Nieuwstadt, M. Wildschut, Vert.) Amsterdam: SUN.

Nietzsche, F.W. (1885). *Nagelaten fragmenten deel 4* (M. van Nieuwstadt, M. Wildschut, Vert.) Amsterdam: SUN.

Nietzsche, F.W. (1886). *Afgodenschemering* (H. Driessen, Vert.) Amsterdam: De Arbeiderspers.

Nietzsche, F.W. (1886). *Menselijk, al te menselijk* (T. Graftdijk, H. Driessen, Vert.) Amsterdam: De Arbeiderspers.

Nietzsche, F.W. (1886). *Voorbij goed en kwaad* (T. Graftdijk, P. Beers, Vert.) Amsterdam: De Arbeiderspers.

Nietzsche, F.W. (1887). *Genealogie der moraal* (T. Graftdijk, Vert.) Amsterdam: De Arbeiderspers.

Nietzsche, F.W. (1888). *Antichrist* (M. van Nieuwstadt, H. Driessen, Vert.) Amsterdam: De Arbeiderspers.

Nietzsche, F.W. (1888). *Ecce Homo* (H. Driessen, Vert.) Amsterdam: Singel Uitgeverijen

Nietzsche, F.W. (1895). *The Antichrist* (H.L. Mencken, Vert.), geraadpleegd op 23-05-2016 via <http://www.nationalvanguard.org/books/antichrist-friedrich-nietzsche-translated-h-l-mencken.pdf>

Oxford Brookes University, *Roger Griffin*, geraadpleegd op 25-05-2016 via <http://history.brookes.ac.uk/people/Academic/prof.asp?ID=584>

Safranski, R. (2013). *Nietzsche: een biografie van zijn denken* (M. Wildschut, Vert.) Amsterdam: Olympus.

Soucy, R. [Britannica encyclopedie] *Common characteristics of fascist movements*, geraadpleegd op 22-05-2016 via <http://www.britannica.com/topic/fascism/Common-characteristics-of-fascist-movements>

Soucy, R. [Britannica encyclopedie], *Fascism*, geraadpleegd op 24-05-2016 via <http://www.britannica.com/topic/fascism>

Van Tongeren, P. (2000). *Paul Van Tongeren over de betekenis van de 'filosoof met de hamer'*, geraadpleegd op 30-05-2016 via <http://wapenveldonline.nl/artikel/302/paul-van-tongeren-over-de-betekenis-van-de-filosoof-met-de-hamer/>